

ANBEFALINGER FOR
UNDERVISNING
OM HOLOCAUST

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Forsidebilde: Deltakere på Salzburg Global Seminars samling om undervisning om Holocaust og forebygging av folkemord drøfter IHRAs retningslinjer for undervisning i 2015.
Foto: Salzburg Global Seminar.

ANBEFALINGER FOR
UNDERVISNING
OM HOLOCAUST

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

Første utgave publisert i 2019 av International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

© 2019 IHRA

Med enerett. Innholdet i dette dokumentet kan fritt brukes og kopieres til bruk i utdanning eller til andre ikke-kommersielle formål så lenge IHRA anerkjennes som kilde i den aktuelle kopien.

OM IHRA

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) samler myndigheter og eksperter for å styrke, fremme og støtte undervisning, erindring og forskning om Holocaust og for å opprettholde forpliktelsene i Stockholmerklæringen fra 2000.

IHRA (tidligere Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, eller ITF) ble stiftet i 1998 av den tidligere svenske statsministeren Göran Persson. I dag består IHRA-nettverket av over 40 land samt viktige internasjonale samarbeidsorganisasjoner som har mandat til å behandle holocaustrelaterte spørsmål.

Ekspertnettverket i IHRA omfatter representanter fra verdensledende institusjoner som spesialiserer seg på undervisning, erindring og forskning om Holocaust. Fra 2019 til 2023 arbeider IHRAs eksperter og politiske representanter i hovedsak med å sikre historisk materiale og motvirke holocaustfornektelse.

OM DETTE DOKUMENTET

Dette dokumentet bygger på tidligere retningslinjer som IHRAs eksperter har utformet for lærere, museumsformidlere, pedagoger og utdanningsmyndigheter, og det hadde ikke blitt til uten de mange bidragene fra en lang rekke representanter fra alle deler av IHRA. En spesiell takk går til de følgende ekspertene: Jennifer Ciardelli (USA), Niels Weitkamp (Nederland), Andrea Szőnyi (Ungarn), Benjamin Geissert (Norge), Wolf Kaiser (Tyskland), Paula Cowan (Storbritannia), Lena Casiez (Frankrike) og Yessica San Roman (Spania).

FORORD

Dr. Kathrin Meyer, sjefsekretær i IHRA

«Det skjedde én gang. Det skulle ikke ha skjedd, men det gjorde det. Det må ikke skje igjen, men det kan det. Det er derfor undervisning om Holocaust er så fundamentalt viktig.»

Det var med disse sterke ordene at Göran Persson åpnet Stockholms internasjonale forum om Holocaust tilbake i 2000. I løpet av de tre dagene forumet varte, vektla både statsledere, pedagoger, historikere og overlevende viktigheten av undervisning. For alle de som samlet seg i Stockholm, et halvt århundre etter Holocaust, var det tydelig at det internasjonale samfunnet hadde et felles ansvar for å bidra til at den neste generasjonen også kan reflektere over holocausthistorien og dens konsekvenser. Undervisning var og er selve grunnsteinen for IHRAs arbeid med å sikre at Holocaust aldri blir glemt.

Når jeg ser på de over 300 representantene som utgjør IHRA-nettverket, lar jeg meg inspirere av den lidenskapen og dybdekunnskapen som hver og én av dem bidrar med. Men er det noe jeg har lært i løpet av min karriere, er det at lidenskap og kunnskap ikke er nok i seg selv. Sivilsamfunnets fremragende innsats er ikke nok. Vi trenger også politisk engasjement fra myndighetene, da det er de som har ansvaret for allmenndannelsen i samfunnet. Lærere og pedagoger trenger denne politiske støtten for å styrke og fremme det fremragende arbeidet som blir gjort.

I hvert av medlemslandene våre arbeider en lang rekke institusjoner – inkludert våre internasjonale samarbeidsorganisasjoner – utrettelig for å undervise elever og studenter og utdanne og myndiggjøre lærere og pedagoger. Takket være disse institusjonene finnes det et mangfold av undervisningsmaterieell av høy kvalitet i medlemslandene og i resten av verden. Og takket være representantene våre har jeg den glede av å presentere IHRAs *Anbefalinger for undervisning om Holocaust* som et utfyllende tillegg til disse ressursene. Jeg er glad over at dokumentet utgis i samarbeid med UNESCO, og jeg håper at andre organisasjoner vil hjelpe oss i arbeidet med å spre det videre. Disse anbefalingene er en stor bragd alle ekspertene våre kan være stolte av, og jeg takker hver og en av dem for deres ekspertise og viktige innspill.

I Stockholmerklæringen står det at «vi vil arbeide for at det undervises om holocaust på skoler og universiteter og i lokalsamfunn, og vil oppmuntre andre institusjoner til å tilby slik undervisning». *Anbefalinger for undervisning om Holocaust* tar oss ett skritt nærmere å oppfylle denne forpliktelsen.

INNHOLDS- FORTEGNELSE

4	SAMMENDRAG
6	INNLEDNING
10	HVORFOR SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?
14	HVA SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?
22	HVORDAN SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?
44	LISTE OVER NØKKEWORD
48	STOCKHOLMERKLÆRINGEN OG IHRAS ARBEIDSDEFINISJONER
53	ANDRE RESSURSER

1

HVORFOR SKAL VI

UNDERVISE OM HOLOCAUST?

12 HOVEDARGUMENTER FOR UNDERVISNING OM HOLOCAUST

2

HVA SKAL VI

UNDERVISE OM HOLOCAUST?

17 OMFANGET OG REKKEVIDDEN AV HOLOCAUST
17 HVORFOR OG HVORDAN SKJEDDE DET?
17 KONTEKST OG UTVIKLING
19 BEGREPSMESSIG FORSTÅELSE

3

HVORDAN SKAL VI

UNDERVISE OM HOLOCAUST?

24 OVERORDNEDE PRINSIPPER
27 LÆRINGSAKTIVITETER OG HELHETLIGE TILNÆRMINGER
32 KRITISK TENKNING OG SELVREFLEKSJON
36 KILDER OG RESSURSER TIL UNDERVISNING
41 HISTORIE OG NÅTID SETT I SAMMENHENG: HOLOCAUST,
FOLKEMORD OG BRUDD PÅ MENNESKERETTIGHETENE

SAMMENDRAG

Holocaust var den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945. Det var et folkemord som herjet et helt kontinent, og som ikke bare ødela enkeltpersoner og familier, men også flere hundre år gamle samfunn og kulturer. Konteksten for Holocaust var nazistenes forfølgelse og tilintetgjørelse av en rekke andre grupper. Undervisningen og læringsaktivitetene bør alltid legges opp slik at elevene får økt kunnskap om disse til da enestående ødeleggelsene, og slik at minnet om de forfulgte og drepte enkeltmenneskene og gruppene holdes i hevd. Det bør oppmuntres til og tilrettelegges for at lærere og elever kan reflektere over de moralske, politiske og samfunnsmessige spørsmålene som oppsto i kjølvannet av Holocaust, og disse spørsmålenes relevans i dag.

IHRAs *Anbefalinger for undervisning om Holocaust* baserer seg på ekspertisen til representanter fra over 30 medlemsland og er ment som et utgangspunkt politikere, formidlere og lærere kan bruke til å

1. videreutvikle kunnskap om Holocaust ved å legge til rette for faktabasert forståelse og kunnskap hos den enkelte og skape bevissthet om de potensielle konsekvensene av antisemittisme
2. utvikle engasjerende læringsmiljøer som sikrer kunnskap om Holocaust
3. fremme kritisk og reflektert tenkning om Holocaust og utvikle evnen til å imøtegå benektelse og forvrengning av Holocaust
4. bidra til undervisning om menneskerettighetene og forebygging av folkemord

HVORFOR SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?

I tillegg til at elevene får bedre kjennskap til en hendelse som rokket ved våre menneskelige verdier, får de gjennom undervisning om Holocaust en mulighet til å forstå noen av de mekanismene og prosessene som fører til folkemord. De kan også få en bedre forståelse av de valgene folk gjorde for å fremskynde, akseptere eller gjøre motstand mot forfølgelse og tilintetgjørelse, samt erkjenne at disse valgene av og til ble gjort i ekstreme situasjoner.

Delen «Hvorfor skal vi undervise om Holocaust?» går nærmere inn på en rekke av disse innsiktene. Aktører i utdanningssektoren kan bruke innsiktene til å utarbeide en ramme for hvordan man kan studere denne hendelsen med tanke på hvordan den former tiden vi lever i nå. Når man underviser om Holocaust, har man en unik mulighet til å inspirere til kritisk tenkning, samfunnsengasjement og personlig utvikling.

HVA SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?

Målet med anbefalingene er å skape en dypere forståelse av Holocaust ved å stille viktige spørsmål om den historiske konteksten rundt Holocaust, om omfanget og rekkevidden samt om hvorfor og hvordan det skjedde. Denne delen presenterer en rekke kritiske spørsmål som lærere kan bruke som rammeverk for undervisningen om Holocaust. Disse fire spørsmålene stilles:

- Hva var de historiske forholdene rundt dette folkemordet, og hva regnes som de viktigste fasene?
- Hvorfor og hvordan tok folk del eller ble medskyldig i disse forbrytelsene?
- Hvordan reagerte jøder på forfølgelsen og massedrapet?
- Hvorfor og hvordan jobbet enkelte for å gjøre motstand mot disse forbrytelsene?

I tillegg finnes det mer detaljerte spørsmål som skal hjelpe elevene med å utforske hvordan og hvorfor Holocaust skjedde, gjennom flere ulike perspektiver. Spørsmålene oppfordrer til refleksjon rundt forhold og atferdsmønstre før, under og etter andre verdenskrig. De oppfordrer til å studere sammenhengene mellom Holocaust og andre masseforbrytelser som nazistene og deres støttespillere sto bak, som folkemordene på rom og sinti. De oppfordrer lærere til å undersøke hvem som var ansvarlig og medskyldig, og hva som motiverte handlingene til de som var gjerningspersoner, støttespillere, tilskuere og hjelpere. De understreker hvor stor variasjon det var i måten ofrene reagerte på. De ansporer også til diskusjon om hvor relevant holocausthistorien er for situasjoner i vår egen tid, som flyktningpolitikk, konsekvensene av brudd på menneskerettighetene – ikke bare for hver enkelt, men for hele samfunnet rundt – og for arbeidet med forebygging av folkemord.

HVORDAN SKAL VI UNDERVISE OM HOLOCAUST?

Først og fremst kan lærerne stole på at med nøye forberedelser og hensiktsmessig materiale er det mulig å undervise om Holocaust på en god måte. Delen «Hvordan skal vi undervise om Holocaust?» viser muligheter og utfordringer som undervisning om Holocaust byr på, gjennom en presentasjon av praktiske tilnærminger og mulige metoder for både formelle og uformelle undervisningssituasjoner. Her understrekes det hvor viktig det er å være nøyaktig med historiske fakta, historiske sammenligninger og språkbruk. Delen oppmuntrer til bruk av elevsentrerte metoder som åpner for kritisk tenkning og refleksjon. Det er viktig at man er nøye med å velge passende primær- og sekundærkilder til elevene, og at disse får frem de historiske aktørenes individualitet og handlekraft. Delen diskuterer også viktigheten av å inkludere en nyansert historisk kontekst og unngå ahistoriske sammenligninger når man utforsker Holocaust i andre kontekster, som menneskerettigheter og forebygging av folkemord.

INNLEDNING

«Vi har et felles ansvar for å stimulere til studier av alle sider ved holocaust. Vi vil arbeide for at det undervises om holocaust på skoler og universiteter og i lokalsamfunn, og vil oppmuntre andre institusjoner til å tilby slik undervisning.»

– artikkel 5 i Stockholmerklæringen fra 2000

BEGRUNNELSE OG MOTIVASJON

Holocaust var et vannskille i verdenshistorien. Det var en hendelse som gikk på tvers av geografiske grenser og påvirket alle deler av de samfunnene som ble berørt. Flere tiår senere håndterer ulike samfunn minnekulturen og vitnesbyrdene fra Holocaust forskjellig. Fortolkningene av den historiske arven er ofte kompliserte og varierende fra land til land og er påvirket av nåtidige problemstillinger i de ulike samfunnene. Når man underviser om Holocaust, har man en unik mulighet til å inspirere til kritisk tenkning, samfunnsengasjement og personlig utvikling. Men dette alvorlige temaet kan også virke krevende for lærere på grunn av det store omfanget, det traumatiske innholdet samt at det krever at man tar tak i problematiske menneskelige holdninger som rasisme og antisemittisme.

International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) samler regjeringer og eksperter fra mer enn 30 medlemsland for å [styrke, fremme og støtte undervisning, minnearbeid og forskning om Holocaust over hele verden](#). IHRA er spesielt godt rustet til å gi helhetlige råd for undervisning om Holocaust, basert på de internasjonale delegatenes ekspertise. Omfanget av undervisning om Holocaust har vokst med tanke på profesjonalisering, institusjonalisering og globalisering. IHRA-medlemmer gjør nye historiske oppdagelser og gir større engasjement for å undervise om, minnes og forske på Holocaust.

Allikevel har IHRAs gjennomgang av empirisk forskning på [undervisning om Holocaust](#) avdekket en rekke bekymringsfulle funn. Noen av de identifiserte utfordringene med å undervise om Holocaust er hull i kunnskapen om og forståelsen av Holocaust, utbredte myter og misoppfatninger og en tendens til å unngå vanskelige spørsmål om ens eget lands historie. Dessuten har ulike land ulike historier og legitime fortellinger om Holocaust, og man må også ta ulike pedagogiske rammer, tradisjoner og syn med i beregningen.

De følgende oppdaterte anbefalingene er basert på eksperters erfaringer og synspunkter samt tilbakemeldinger fra IHRAs medlemsland. Politikere, formidlere og lærere kan bruke dem som et utgangspunkt i sin undervisning om Holocaust. Anbefalingene er ikke ment som umiddelbare tiltak som man kan implementere og utføre i stor skala, men som rammeverk og tilnæringsmåter som formidlere, lærere og politikere sammen kan jobbe ut fra.

HENSIKTEN MED ANBEFALINGENE

Disse anbefalingene er en oppdatering av IHRAs opprinnelige retningslinjer for undervisning om Holocaust. De er en del av den pågående diskusjonen mellom akademikere, politikere, formidlere og storsamfunnet om hvor relevant og viktig det er å undervise om Holocaust i våre dager. Anbefalingene er ment som et utgangspunkt politikere, formidlere og lærere kan bruke til å

1. utvikle egen kunnskap om Holocaust ved å legge til rette for faktabasert forståelse og kunnskap hos den enkelte og skape bevissthet om de potensielle konsekvensene av [antisemittisme](#)
2. utvikle engasjerende læringsmiljøer som sikrer kunnskap om Holocaust
3. fremme kritisk og reflektert tenkning om Holocaust og utvikle evnen til å imøtegå [benektelse og forvrengning av Holocaust](#)
4. bidra til undervisning om menneskerettighetene og forebygging av folkemord

EN DEFINISJON AV HOLOCAUST

Som omtalt i del 3.1 må språkbruken være konsekvent og nøyaktig for at vi skal få en meningsfull undervisning om Holocaust. Begrepene *Holocaust* og *Shoah* viser til et spesifikt folkemord i det tyvende århundre: den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945. Forfølgelsen og tilintetgjørelsen kulminerte i løpet av andre verdenskrig. Dette folkemordet skjedde i forbindelse med nazistenes forfølgelse og tilintetgjørelse også av andre grupper, inkludert folkemordene på rom og sinti.

Undervisning om Holocaust setter fokus på det nasjonalsosialistiske regimets og dets hjelpers diskriminering, forfølgelse, tilintetgjørelse og folkemord på jødene. For å forstå Holocaust må man også forstå nazistenes forbrytelser mot ofre som ikke var jøder. Siden nazistenes fremstøt og forfølgelse strakte seg ut over Europa og nådde Nord-Afrika, kan undervisningen om Holocaust også inkludere en undersøkelse av hvordan nordafrikanske jøder ble behandlet.

Generelt sett gjelder disse anbefalingene også for undervisning om folkemordene på rom og sinti, selv om dette feltet krever spesifikk kunnskap om disse minoritetenes historie og bakgrunnen for antisiganisme og nazistenes forfølgelses- og utslettelsespolitikk (en politikk rotfestet i raseideologi). Det er viktig å forstå at fordommer og aversjon rettet mot rom og sinti har dype røtter i europeisk historie, at folkemordet på disse gruppene ble oversett og benektet etter krigen, og at det først fikk sin offisielle anerkjennelse i 1982. IHRA Committee on the Genocide of the Roma har som mål å øke bevisstheten om folkemordet på rom under nasjonalsosialismen og styrke IHRAs innsats for å informere og undervise om, forske på og erindre dette folkemordet (se delen «[Andre ressurser](#)»).

UNDERVISNING

Undervisning om Holocaust skal som hovedregel

- **øke kunnskapen** om disse til da enestående ødeleggelsene
- **holde i hevd minnet** om de forfulgte og drepte enkeltmenneskene og gruppene
- **oppfordre til refleksjon** blant lærere og elever over de moralske, politiske og samfunnsmessige spørsmålene som oppsto i kjølvannet av Holocaust, og disse spørsmålenes relevans i dag

OVERSIKT

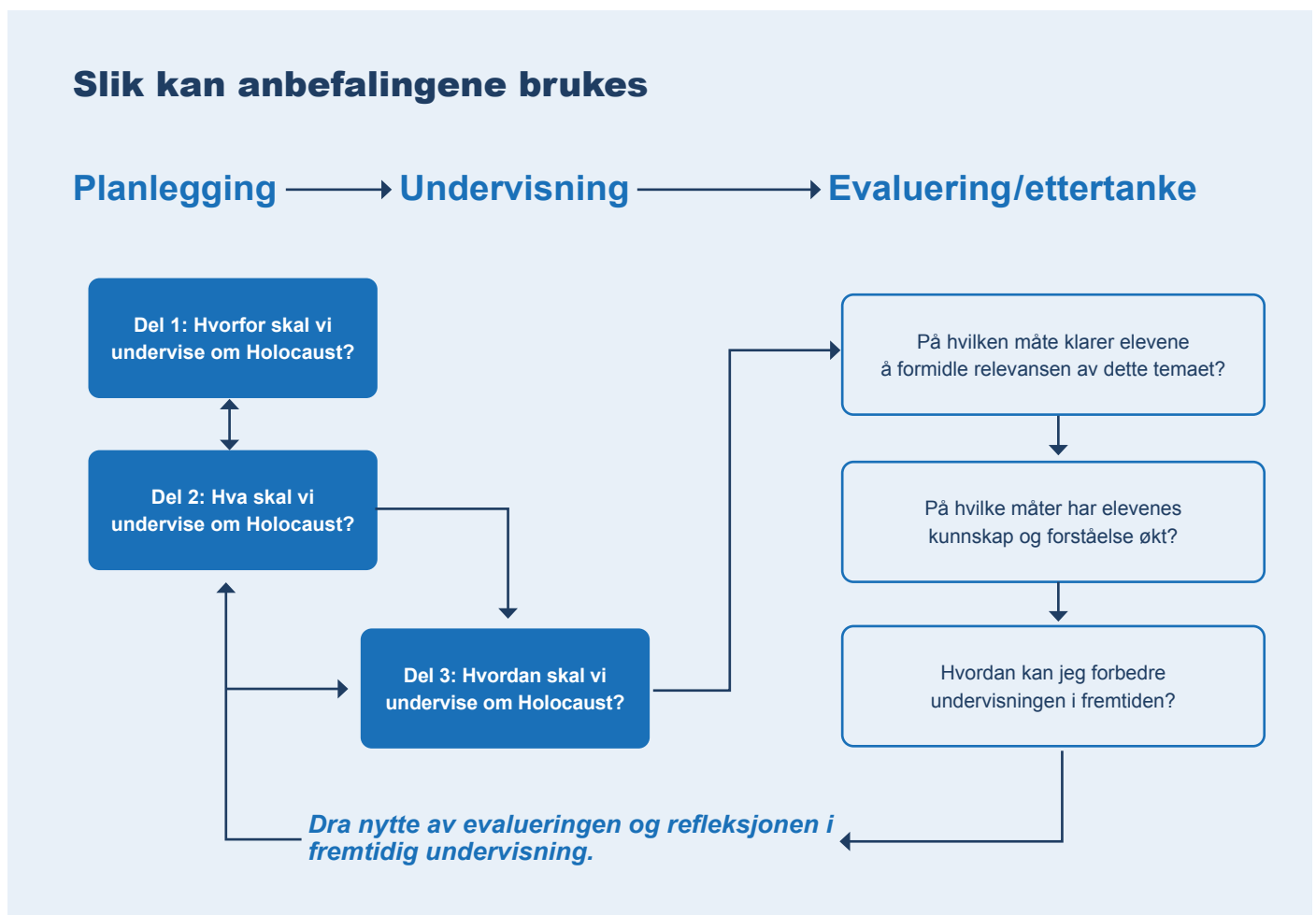
Anbefalingene er delt inn i følgende deler:

1. **Begrunnelse og motivasjon:** [Hvorfor skal vi undervise om Holocaust?](#)
2. **Innhold:** [Hva skal vi undervise om Holocaust?](#)
3. **Pedagogikk:** [Hvordan skal vi undervise om Holocaust?](#)
4. **Andre ressurser:** [Tilleggsinformasjon fra andre organisasjoner](#) som har gitt ut materiell til bruk i undervisning om Holocaust, og [en liste over nøkkelord](#).

HVEM KAN DRA NYTTE AV DISSE ANBEFALINGENE?

Anbefalingene er ment som et verktøy for utdanningsmyndigheter, skoler, lærere og andre undervisningsaktører, til bruk i både formelle og uformelle undervisningssituasjoner. Selv om ulike aktører spiller ulike roller i undervisningen, kan alle dra nytte av å tenke kritisk rundt hva, hvordan og hvorfor man skal undervise om Holocaust.

Vi anbefaler at lærere leser del 1 og 2 før de planlegger innholdet i timene, og at de leser del 3 mens de bestemmer seg for hvilken pedagogisk og didaktisk tilnærming de skal ha til undervisningen. Del 3 kan også være et nyttig verktøy for lærere når de skal reflektere over og evaluere undervisningen etter at timene er gjennomført. Brukt på denne måten vil anbefalingene være til nytte både for de som har lang erfaring med å undervise og forelese om Holocaust, og for de som ikke har gjort det før. Figuren nedenfor viser vår mal for hvordan anbefalingene bør brukes.

Figur 1. Slik kan anbefalingene brukes

1

HVORFOR SKAL VI UNDERVISE

OM HOLOCAUST?

En vesentlig del av forberedelsene er å vurdere hvordan man kan gjøre gjennomgangen av Holocaust meningsfylt og relevant for elevene ved å sette den i en nasjonal kontekst. Denne delen har som mål å gjøre det lettere for utdanningsmyndigheter, skoler, lærere og andre undervisningsaktører å formulere et grunnlag for undervisning om Holocaust. For å oppnå dette deler vi en rekke potensielle læringsmål for gjennomgangen. Dette er spesielt viktig for IHRA-medlemslandene, som har forpliktet seg til å undervise om Holocaust.

Når man underviser om Holocaust, har man en unik mulighet til å inspirere til kritisk tenkning, samfunnsengasjement og personlig utvikling. Holocaust representerte et vannskille i verdenshistorien. Grusomhetene strakk seg over landegrensene, påvirket hele samfunn og foregikk med andre verdenskrig som bakteppe. Flere tiår senere strever ulike samfunn fortsatt med minnekulturen rundt og vitnesbyrdene fra Holocaust – midt oppi utfordringene som preger vår samtid. Disse utfordringene omfatter den vedvarende antisemittismen og fremmedfrykten i samfunnet, nye folkemord, den pågående flyktningkrisen og trusler mot demokratiske normer og verdier mange steder i verden. Dette ser vi spesielt i form av fremveksten av autoritære styresett og populistiske og ekstreme bevegelser innenfor (liberale) demokratier.

Lærere i formelle settinger (for eksempel på skoler) og uformelle settinger (for eksempel ved museer eller lignende) kan engasjere elevene ved å ha en ansvarlig, historisk og faktabasert tilnærming til stoffet, samtidig som de henter inspirasjon fra andre fagfelt. Selv om den var unik i sin historiske kontekst og geografiske utfoldelse, var Holocaust likevel en menneskeskapt hendelse som fører med seg noen utfordrende spørsmål: om individuelt og kollektivt ansvar, betydningen av aktivt medborgerskap og strukturer og samfunnsnormer som kan utvikle seg til å true visse grupper og samfunnet som helhet.

HOVEDARGUMENTER FOR UNDERVISNING OM HOLOCAUST

- Holocaust var et **forsøk på å myrde alle europeiske jøder** og med det utslette kulturen deres, et forsøk som savnet sidestykke i historien. Det utfordret hele grunnlaget for menneskeverdet.
- Ved å undervise om Holocaust **kan vi få frem at folkemord er en prosess som kan utfordres og til og med stoppes – det er ikke en spontan eller uunngåelig hendelse.** Holocaust viste hvordan en nasjon over tid kan involvere ulike deler av samfunnet og bruke sin teknologiske ekspertise og byråkratiske infrastruktur for å sette ut i livet destruktiv politikk, fra eksklusjon og diskriminering til folkemord.
- Ved å granske **holocausthistorien kan vi illustrere hvilken rolle historiske, sosiale, religiøse, politiske og økonomiske faktorer kan spille i nedbrytingen av demokratiske verdier og menneskerettigheter.** Studier av Holocaust medvirker til at elevene får forståelse av mekanismene og prosessene som ligger til grunn for folkemord, noe som i sin tur gjør dem i stand til å reflektere over rettsikkerhetens og demokratiske institusjoners betydning. På denne måten kan elevene identifisere forhold som kan true eller bryte ned disse strukturene, og reflektere over sin egen rolle i og sitt eget ansvar for å verne om disse prinsippene for å forhindre menneskerettighetsbrudd som potensielt kan bryte ut i masseforbrytelser.
- Undervisning om Holocaust er **en mulighet til å avdekke og analysere valgene og handlingene (eller fraværet av disse) til ulike personer i en krisesituasjon.** Dette bør være en påminnelse om at alle valg har konsekvenser, uavhengig av hvor komplekse situasjoner de tas i. Holocaust omfattet en rekke enkeltmennesker, institusjoner, organisasjoner og offentlige etater på lokalt, nasjonalt, regionalt og globalt nivå. Analyse og forståelse av handlingene som ble foretatt (eller ikke) på ulike nivåer under Holocaust, fører med seg noen kompliserte spørsmål om hvordan enkeltmennesker og grupper reagerte på hendelsene som fant sted. Uansett om vi vektlegger de politiske beregningene på nasjonsnivå eller bekymringene enkeltmennesker måtte slite med (inkludert frykt, gruppepress, grådighet eller likegyldighet, for å nevne noe), er det åpenbart at det som i situasjonen ble opplevd som velkjent og dagligdags, førte til helt uvanlige konsekvenser.

- Undervisning om Holocaust **kan gjøre elevene bedre i stand til å tolke og evaluere kulturelle ytringer om folkemordet og fremstillinger av denne hendelsen på en kritisk måte, og dermed forebygge risikoen for manipulering.** Holocaust har blitt et sentralt tema både i populærkulturen og i den politiske debatten i mange land, og media spiller en sentral rolle i denne diskursen. Undervisning om Holocaust kan gjøre det lettere for elevene å avdekke forvrengning og unøyaktigheter der Holocaust brukes som et retorisk verktøy for å støtte opp under sosiale, politiske og moralske agendaer.
- **Ved å studere antisemittisme i sammenheng med nazistisk ideologi kan vi kaste lys over følgene av fordommer, stereotypier, fremmedfrykt og rasisme.** Antisemittismen har levd videre etter Holocaust, og undersøkelser tyder på at den er økende. Undervisning om Holocaust skaper et forum hvor vi kan undersøke antisemittismens historie og utvikling. Dette er viktig for å forstå hvordan Holocaust kunne skje. Undersøkelse av ulike verktøy som brukes til å spre antisemittisme og hat, inkludert farlige ytringer, propaganda, manipulering av media og vold mot grupper, kan hjelpe elevene med å forstå mekanismene som brukes for å skape splid i samfunnet.
- Undervisning om Holocaust **kan også gjøre det lettere for elevene å delta i minnemarkeringer for holocaustofrene, noe som har blitt en del av kulturen i mange land.** Elever inviteres ofte til å delta på internasjonale og lokale minnemarkeringer som en del av undervisningen. Minnemarkeringer kan ikke erstatte undervisning, men det er nødvendig å undervise om Holocaust for at elevene skal få nødvendig kunnskap om og forståelse av viktige minnemarkeringer og opprettholde denne kulturelle tradisjonen i fremtiden. På samme måte kan minnemarkeringer gjøre det lettere for deltakerne å engasjere seg i det emosjonelle arbeidet som det å studere sensitive eller traumatiske historiske hendelser faktisk er, og tilrettelegge for filosofisk, religiøs eller politisk refleksjon på en annen måte enn det undervisningen klarer.

2

HVA SKAL VI UNDERVISE

OM HOLOCAUST?

Undervisningen om Holocaust vil avhenge av den nasjonale eller lokale konteksten. Konteksten avgjør hvilke spørsmål som utforskes nærmere, og hvilke som behandles mer generelt.

Tiden som settes av til undervisningen, må likevel være nok til at elevene kan svare inngående på følgende spørsmål:

- Hva var de historiske forholdene rundt dette folkemordet og de viktigste fasene?
- Hvorfor og hvordan tok folk del eller ble medskyldig i disse forbrytelsene?
- Hvordan reagerte jøder på forfølgelsen og massedrapet?
- Hvorfor og hvordan jobbet enkelte for å gjøre motstand mot disse forbrytelsene?

Temaene og spørsmålene som tas opp i denne delen, er ikke ment å være utfyllende, men snarere som et sett med viktige læringsmål. Husk at problemstillinger rundt Holocaust vil endre seg over tid. Derfor kan spørsmål som ikke virker relevante i dag, bli svært viktige i fremtiden. Med disse viktige forbeholdene i bakhodet oppfordrer vi alle lærere til å legge opp undervisningen slik at elevene kan utforske de følgende temaene og spørsmålene.

Hva skal vi undervise om: grunnleggende historie

Holocaust var den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945. Det var et folkemord som herjet et helt kontinent, og som ikke bare ødela enkeltpersoner og familier, men også flere hundre år gamle samfunn og kulturer.

Hva var de viktigste fasene, vendepunktene og avgjørelsene i forbindelse med folkemordet? Hvorfor og hvordan tok folk initiativ til, tok del i eller ble medskyldig i disse forbrytelsene? Hvordan reagerte jøder på forfølgelsen og massedrapet?

<i>Bakgrunn</i>	<i>Nazismens fremvekst</i>	<i>Andre verdenskrig</i>	<i>Etter krigen: De første ettervirkningene</i>
<ul style="list-style-type: none"> – Europeisk antijudaisme – Antisemittismens og rasismens utvikling – Første verdenskrigs innvirkning	<ul style="list-style-type: none"> – Jødernes plass i nazistenes ideologi og propaganda – Det tyske samfunnets reaksjon på nazistene før og etter maktovertakelsen – Verdens reaksjon på nazistenes styresett og politikk	<ul style="list-style-type: none"> – Krigens innvirkning på jødeforfølgelsen – Motstand og redning – Likvideringer i regi av Einsatzgruppen – Tidspunktet for avgjørelsen om å utslette den internasjonale jødedommen – Leirenes rolle i «den endelige løsningen» – Følgene av at andre verdenskrig tok slutt	<ul style="list-style-type: none"> – De overlevendes situasjon etter frigjøringen – Overgangsrettferdighet

Figur 2. Hva skal vi undervise om: grunnleggende historie

2.1 OMFANGET OG REKKEVIDDEN AV HOLOCAUST

Elevene bør kjenne til og forstå at Holocaust var et folkemord som herjet et helt kontinent, og som ikke bare ødela enkeltpersoner og familier, men også flere hundre år gamle europeiske samfunn og kulturer.

2.2 HVORFOR OG HVORDAN SKJEDDE DET?

Elevene bør få mulighet til å utforske hvorfor og hvordan Holocaust skjedde, inkludert følgende spørsmål:

- Hva var de viktigste fasene, vendepunktene og avgjørelsene i forbindelse med folkemordet?
- Hvorfor og hvordan tok folk initiativ til, del i eller ble medskyldig i disse forbrytelsene?
- Hvordan reagerte jøder på forfølgelsen og massedrapet?

2.3 KONTEKST OG UTVIKLING

For å forstå hvordan Holocaust var mulig, må vi vurdere den fra en rekke perspektiver og på bakgrunn av flere ulike prosesser, med utgangspunkt i spørsmålene nedenfor. Det er viktig å undersøke både lokale og nasjonale kontekster og sammenhengen mellom disse.

2.3.1 Bakgrunnen for Holocaust

- Hva var europeisk antijudaisme, og hva slags relasjon har det til kristendommen?
- Hvordan fikk antisemittiske og rasistiske oppfatninger utvikle seg på 1800-tallet, og hva slags relasjon hadde disse oppfatningene til nasjonalistisk ideologi?
- Hvilken innvirkning hadde første verdenskrig og den politiske utviklingen i Europa i mellomkrigstiden på forholdet mellom jøder og ikke-jøder?

2.3.2 Nazismens fremvekst, verdensbilde, raseideologi og politikk

- Hvordan og hvorfor gjorde nazistene jødene og andre til mål for sin propaganda og politikk?
- Hvordan banet etableringen av det nasjonalsosialistiske diktaturet, spesielt avskaffelsen av grunnleggende rettigheter og ødeleggelsen av rettsikkerheten, veien for Holocaust og måten det tyske samfunnet reagerte på denne prosessen på?
- Hvordan gjorde nazistene spesielt jødernes rettigheter og eiendommer til et mål i førkrigstiden?
- Hvordan reagerte verdenssamfunnet på nazistenes styresett og politikk?

2.3.3 Holocausts forløp og utvikling i løpet av andre verdenskrig

- Hvordan intensiverte nazistene forfølgelsen av jødene etter at Nazi-Tyskland hadde startet andre verdenskrig, og hvordan ble dette påvirket av krigsforløpet?
- Hvordan og hvorfor beslagla nazistene jødiske eiendommer, og hvordan påvirket dette jødernes muligheter for å overleve?
- Hva slags ulike typer gettoer fantes det, og hvordan ble de brukt til å segregere, konsentrere og forfølge jødiske samfunn?
- Hvordan klarte de mobile drapsgruppene (Einsatzgruppen) å drepe flere hundre tusen jøder innen et halvt år etter Tysklands invasjon av Sovjetunionen?
- Når tok nazistene avgjørelsen om å forsøke å drepe alle jødene i Europa?
- [Hvordan banet massedrapet på personer med nedsatt funksjonsevne veien for den systematiske utryddelsen av jøder?](#)
- Hvordan brukte nazistene utryddelsesleirer og andre leirer til å realisere den planlagte «endelige løsningen på det europeiske jødeproblemet»?
- Hvilke konsekvenser hadde samarbeid eller motstand for forfølgelsen av jødene, både i landene som var alliert med Tyskland, og i de okkuperte landene?
- Hva hadde nedkjempelsen av Nazi-Tyskland og dets allierte å si for å få stoppet Holocaust?

2.3.4 Etter krigen: De første ettervirkningene

- Hvilke utfordringer sto de holocaustoverlevende overfor etter frigjøringen? Hvordan skilte situasjonen til de overlevende jødene seg fra den til de ikke-jødiske ofrene for forfølgelse og krigføring etter frigjøringen?
- Hvilke elementer av overgangsrettferdighet ble tatt i bruk etter slutten på naziregimet og krigen i Europa? På hvilken måte fungerte disse tiltakene? Hva ble ikke oppnådd?

2.4 BEGREPSMESSIG FORSTÅELSE

Elevene bør kunne skille mellom ulike masseforbrytelser som nazistene og deres hjelpere sto bak, og beskrive årsakene og konsekvensene forbundet med hver forbrytelse. Aktuelle spørsmål kan for eksempel være:

- Hvilke grupper ble ofre for nazistenes forfølgelse og massedrap, hva var motivasjonen for dette, og hva var konsekvensene?
- Hvordan knytter folkemordet på jødene seg til andre forbrytelser som nazistene og deres støttespillere sto bak, inkludert folkemordet på rom og sinti?

2.4.1 Ansvar

For at elevene skal kunne forstå hvordan Holocaust var mulig, og for å kunne vurdere hvilke spørsmål dagens samfunn må stille seg i lys av dette, må de være klar over at det ikke er nok å legge ansvaret for disse forbrytelsene på Hitler og nazistene alene. Aktuelle spørsmål kan for eksempel være:

- Hvem var ansvarlig og medskyldig, og hva var motivasjonen deres? Hva er forskjellene mellom ansvar og medskyld?
- Det var i all hovedsak menn som sto bak drapene, men hvordan bidro kvinner til det som skjedde, og hva slags ansvar hadde også kvinner for disse forbrytelsene?
- Hvilken rolle spilte lokale ikke-jødiske og jødiske befolkninger (inkludert redningsaksjoner og samarbeid)?
- Hvilke holdninger utviklet hoveddelen av befolkningen i de okkuperte landene til forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jødene?

- Hvilke enkeltmennesker og grupper tok sjansen på å hjelpe og redde jødene? Hva motiverte dem? Hva forhindret eller avskrekket andre fra å gjøre noe lignende?
- Hva visste folk om forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jødene, og når fikk de vite det?
- Hvordan reagerte verdenssamfunnet på informasjonen om forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jødene?
- Hva visste folk om folkemordet på rom, og hvorfor fikk det ikke oppmerksomhet utenfor de naziokkuperte områdene?
- Hva gjorde de allierte, de nøytrale landene, kirkene og andre for å redde ofrene for nazistenes forbrytelser, og kunne de ha gjort mer?

2.4.2 Ofrenes handlekraft

Det er viktig at vi ikke utelukkende ser på Holocaust fra gjerningspersonenes ståsted, ved å bruke deres kilder, handlinger og beretninger. Jøder og andre ofre må få sin plass i historien – som enkeltmennesker og samfunn med egne kontekster og historier. De må ikke reduseres til en passiv gruppe som ble drept i stor skala. Læreren må derfor sørge for at elevene er klar over at ofrene hadde handlekraft, og at de reagerte på forbrytelsene så godt de kunne, i lys av sine tidligere erfaringer med verden og sin posisjon i den, og i lys av informasjonen som var tilgjengelig. Dette kan omfatte å se nærmere på:

Livet før krigen

- Hvordan levde jødene i hjemlandene sine, og hvordan ble livene deres påvirket av forfølgelsen som nazistene og deres allierte og støttespillere tok initiativ til?

Reaksjoner og motstand

- Hvordan isolerte nazistene jødene fra resten av samfunnet? Hvordan reagerte jødene på denne isolasjonen?
- Hva kjennetegnet jødisk lederskap, utdanning, fellesskap, religion og kultur under Holocaust?
- I hvilken grad og på hvilke måter kunne jøder yte motstand? I hvilket omfang gjorde de det? Hva begrenset eller motiverte dem i disse avgjørelsene eller handlingene?
- Hvordan ble menn, kvinner og barn i forskjellig grad påvirket av nazistenes forfølgelse, og hvordan reagerte de på det?

2.4.3 Holocausts relevans for dagsaktuelle spørsmål

Elevene bør få mulighet til å drøfte hvilken relevans de historiske erfaringene med Holocaust har i dag. Aktuelle spørsmål kan for eksempel være:

- Hvordan kan det å studere forfølgelsen av naziideologiens ofre gi oss økt forståelse av hvordan brudd på menneskerettighetene påvirker dagens samfunn? Nærmere bestemt: Hva kan det fortelle oss om forholdet mellom stereotypier, fordommer, fremmedgjøring og behov for syndebukker, diskriminering, forfølgelse og folkemord?
- Hvordan kan kunnskap om jødiske flyktninger før, under og etter Holocaust hjelpe oss å forstå dagens flyktningkriser?
- Hva kan undervisning om Holocaust fortelle oss om folkemordets utvikling, faresignalene knyttet til dette og mulighetene for inngripen som kan styrke dagens tiltak for å forebygge folkemord?
- Finnes det sammenhenger hvor fremstilling av Holocaust i form av tekst eller bilder kan virke mot sin hensikt? Finnes det fremstillinger av Holocaust som er spesielt problematiske?

3

HVORDAN SKAL VI UNDERVISE

OM HOLOCAUST?

Det finnes ingen fasit på hvordan man skal undervise, og heller ingen idealmetode som passer for alle lærere og alle formidlere, for alle elever og for alle fag. Anbefalingene i dette dokumentet baserer seg på praktisk erfaring og er ment å kunne brukes av lærere i skolen eller i andre undervisningssituasjoner. De er ment som et utgangspunkt lærere kan basere arbeidsplanene sine på, samtidig som det tas høyde for de aktuelle elevenes læringsbehov.

3.1 OVERORDNEDE PRINSIPPER

3.1.1 Det er mulig å undervise om Holocaust; ikke vær redd for å ta opp temaet

Fordi det ofte oppfattes som et vanskelig og følsomt tema, føler noen lærere seg usikre på å undervise om Holocaust. Noen er usikre på hvordan de skal formidle omfanget av tragedien, de enorme tallene og hvor lavt menneskeheten faktisk kan synke. Noen er usikre på hvordan de skal engasjere elevene uten å traumatisere dem, eller de er usikre på ulike reaksjoner på temaet. Spesielt viktig er det for lærere å være forberedt på det store spennet av atferd og reaksjoner som det sterke innholdet kan utløse.

Elever i ulike aldersgrupper kan få innføring i holocausthistorien så lenge metoden og innholdet er alderstilpasset. For yngre elever kan det være lurt å legge vekt på enkelthistorier som omhandler ofre, flukt og redning. Eldre elever kan få utforske mer komplekst og utfordrende innhold, med økt bruk av egnede primærkilder. Disse anbefalingene kan være til hjelp når en skal velge hvilke kilder og lærebøker som skal brukes, med hensyn til de aktuelle elevenes følelsesmessige behov og relevante omstendigheter.

I det store og det hele er det ingen grunn til å være redd for å nærme seg dette temaet. Selv om det kan virke overveldende, viser erfaring at det er fullt mulig å gi elever holocaustundervisning med godt læringsutbytte. Undersøk og ta i bruk det omfattende læringsmaterialet som beskriver metoder, praksis og læringsstrategier på feltet. Det vil være til stor hjelp i planleggingen, utformingen og gjennomføringen av undervisningsopplegget.

3.1.2 Bruk et presist språk, og definer begrepet *Holocaust*

- Presis språkbruk og beskrivelse av begreper og aktiviteter kan gjøre det lettere for elevene å unngå generaliseringer som visker ut viktige forskjeller og hindrer forståelse. Begrepet *leir* brukes for eksempel for å beskrive flere ulike typer steder og anlegg. Selv om folk døde og ble drept i mange av leirene som ble opprettet av nazistene og deres hjelpere, var ikke alle leirene i utgangspunktet ment å være utryddelsesleirer/tilintetgjørelsesleirer. Ulike typer leirer hadde ulike funksjoner på ulike tidspunkt, og begrepet *leir* omfatter konsentrasjonsleirer, slaveleirer og transitleirer, for å nevne noen. Presise definisjoner bidrar til å unngå misforståelser.

- En tydelig definisjon av begrepet *Holocaust* (eller *Shoah*) er et godt utgangspunkt for å unngå forvirring. IHRA bruker begrepet *Holocaust* for å beskrive den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945. Forfølgelsen og tilintetgjørelsen kulminerte i løpet av andre verdenskrig. Enkelte organisasjoner – selv noen offisielle institusjoner – bruker begrepet *Holocaust* i vid forstand til å dekke alle ofre for nazistenes forfølgelse. De fleste historikere med kunnskap om perioden bruker likevel en strammere definisjon som anerkjenner at jødene ble utsatt for systematisk forfølgelse og tilintetgjørelse på en måte som skiller seg fra andre grupper, med forfølgelsen av rom og sinti (folkegrupper der nazistene også hadde som mål å utrydde alt fra spedbarn til eldre) som et mulig unntak. Vær klar over at ulike kilder kan ha forskjellig forståelse og bruk av begrepet. Sørg for at begrepsbruken er konsekvent og nøyaktig.
- Få frem at begrepet Holocaust er problematisk for mange. *Holocaust* er en sammensetning av to greske ord, og betyr opprinnelig «brennoffer». Begrepet kan feilaktig tolkes som at massedrapet på jødene var en form for martyrdød, ikke et resultat av folkemord. På grunn av dette foretrekker mange å bruke det hebraiske ordet *Shoah*, som betyr «katastrofe».
- Gi elevene mulighet til å drøfte begrepsbruken. Gjør det for eksempel tydelig at begreper som «den endelige løsningen» og «jødeproblemet» var eufemismer som gjerningspersonene formulerte og tok i bruk der og da for å formidle verdenssynet sitt, ikke nøytrale begreper som har blitt oppfunnet senere for å beskrive tidligere hendelser. På samme måte bør begreper som *getto* dekonstrueres for å avdekke hvilken betydning det hadde for nazistene, sammenlignet med bruken før og etter nazitiden.
- Se på hvordan Holocaust omtales i samfunnet og kulturlivet, da disse oppfatningene i samfunnet kan være med på å prege elevens forståelse. Populærkulturen og samfunnsdebatten kan bidra til at historiske myter og misoppfatninger får leve videre. Ved å utarbeide et konsistent og presist språk kan vi bidra til å synliggjøre feilaktige oppfatninger.

3.1.3 Gi temaet bred dekning, og sett historien i kontekst

Holocaust var en rekke sammenknyttede hendelser som skjedde på tvers av landegrenser over tid og med krigen som bakteppe. Derfor spiller disse hendelsene den dag i dag en viktig rolle i historien og historiseringsprosessene i mange land i Europa og verden for øvrig. Elevene bør være klar over at Holocaust skjedde på ulike måter i ulike land. I tillegg var det ulike faktorer, både kort- og langsiktige, i Europa og verden for øvrig som muliggjorde folkemordet. Gjør det mulig for elevene å avdekke disse faktorene ved å utforske Holocaust i en bredere kontekst.

Disse dimensjonene er grundig undersøkt av historikere. Forsøk å finne nyere, offisielle akademiske avhandlinger som tar for seg ulike aspekter ved folkemordet og hvordan det utviklet seg. Bruk disse avhandlingene i utformingen av arbeidsplaner og undervisningsøkter.

3.2 LÆRINGSAKTIVITETER OG HELHETLIGE TILNÆRMINGER

3.2.1 Skap et positivt læringsmiljø basert på aktiv pedagogikk og elevsentrert undervisning

Forsøk å skape et åpent og trygt læringsmiljø hvor elevene får tid og rom til å reflektere, og hvor de oppfordres til å stille spørsmål, drøfte tanker og bekymringer og dele ideer, meninger og historier.

Holocaust utfordrer mange av de antagelsene som unge kan ha om temaer som samfunn, fremgang, sivilisasjon og menneskelig atferd. Elevene kan utvise defensive reaksjoner, negative følelser eller motstand mot å gå dypere i historien om naziperioden eller Holocaust. Alternative synspunkt og holdninger kan også prege reaksjonene deres. Et positivt og tillitsfullt læringsmiljø er viktig for å kunne ta opp og drøfte slike problemer.

Elever utvikler i all hovedsak sin forståelse av verden gjennom egen utforskning og kommunikasjon med andre, ikke bare gjennom å få overført kunnskap fra en lærer. Bruk en elevsentrert fremgangsmåte hvor lærerens rolle er å tilrettelegge for at elevene kan oppdage nye ting, heller enn bare å formidle kunnskap. Oppfordre elevene til å ta en aktiv rolle i egen læring.

3.2.2 Ta hensyn til elevenes bakgrunn, følelser og bekymringer

Et klasserom er sjelden et homogent miljø. Det gjelder både med tanke på religiøs, kulturell, sosial og etnisk bakgrunn. Hver enkelt elev har med seg sin egen bakgrunn og forforståelse og sine egne følelser og bekymringer. Offentlig debatt og aktuelle politiske spørsmål vil påvirke elevenes innstilling til temaet. Ulik elevbakgrunn og stadige variasjoner i den offentlige debatten gir mange muligheter til å gjøre Holocaust relevant for elevene og engasjere dem i temaet.

Vis hensyn til elevenes følelser og meninger, spesielt når det gjelder spørsmål de virkelig bryr seg om. Legg til rette for at slike spørsmål kan drøftes åpent. Vær forberedt på å utforske andre tilfeller av folkemord, rasisme, slaveri, forfølgelse eller kolonialisme i moderne tid. Husk å skille tydelig mellom hvert enkelt tilfelle, inkludert hvert tilfelles årsaker og omstendigheter. Drøft forskjellen mellom å «sammenligne» og å «sidestille».

Elever som identifiserer seg med andre grupper som har opplevd eller opplever lidelse og forfølgelse uten at det har blitt tatt opp, vil kanskje være motvillige til å lære om forfølgelsen og tilintetgjørelsen av andre. Sørg for at elevene får mulighet til å lære om slike tilfeller i andre undervisningssammenhenger, og sørg for at det ikke utvikler seg til en rangering av ulike gruppers og enkeltmenneskers lidelse (se 3.5.2).

3.2.3 Reflekter over hensikten med og begrunnelsen for bruk av skriftlige og visuelle hjelpemidler – spesielt eksplisitt materiale

Bilder og tekst skal velges med omhu og med tanke på å gi best mulig læringsutbytte. Av respekt for både holocaustofrene og elevene er det viktig å ta hensyn til og tenke nøye over hva som er egnet undervisningsmateriell. Bruk av grove bilder for å ryste og sjokkere er nedverdiggende for ofrene og kan forsterke stereotypien av jødene som ofre. Generelt bør man være varsom med bildebruk, da det er vanskelig å vite hvordan elevene vil reagere på bildene. Det er fullt mulig å undervise om Holocaust uten å bruke grove bilder eller filmer.

På samme måte som for begrepsbruken (se 3.1.2) er det viktig å være klar over hvor materialet stammer fra. Gjerningspersonene produserte mange bilder, filmer og dokumenter som kan være nyttige i undervisningsøyemed, så lenge bakgrunnen for materialet kommer tydelig frem. Lærerne bør gjøre det til en vane å stille spørsmål ved kildebruken sin og spørre seg selv hvilke læringsmål som oppfylles ved å bruke det aktuelle materialet.

3.2.4 Vis historien fra enkeltmenneskers perspektiv ved å omdanne statistikk til personlige historier

Gi elevene mulighet til å se enkeltmenneskene bak det store antallet som ble forfulgt av nazistene. Lærere kan bruke ulike metoder for å gjøre omfanget og tallene forbundet med Holocaust lettere å fatte for elevene. For mange vil det være vanskelig å relatere til de tragiske hendelsene som skjedde under Holocaust, hvis de utelukkende presenteres som statistikk. Gjentatte henvisninger til «de seks millionene» risikerer å redusere samfunn og enkeltmennesker til en ansiktsløs masse, og forsøk på å forestille seg hvor store tallene faktisk er, kan bidra til ytterligere distansering og umenneskeliggjøring.

Der det er mulig, kan det heller brukes spesifikke eksempler, vitnesbyrd fra overlevende og brev og dagbøker fra perioden for å vise menneskelige erfaringer med Holocaust. Elever bør også kunne gi eksempler på hvordan hver «statistikk» var en ekte person, som før Holocaust levde sitt liv som en del av samfunnet, sammen med familie og venner. Sørg alltid for å vektlegge ofrenes verdighet og menneskelighet.

3.2.5 Skap en mulighet til å undersøke de komplekse rollene folk hadde, heller enn å bygge opp under stereotyper

Ved å vektlegge enkeltmenneskers historier, moralske dilemmaer og valgene som ble gjort, kan vi gjøre holocausthistorien mer umiddelbar og interessant for elevene, og mer relevant for livene de lever i dag.

Sørg for at elevene har tilgang til historiske ressurser som bidrar til å avdekke de komplekse faktorene som påvirket folks handlinger. Vis hvordan ekte mennesker gjorde valg som bidro til det som skjedde, ved å snakke om at folks handlinger var påvirket av en lang rekke

faktorer, for eksempel samfunnsstrukturer, økonomi, ideologi, personlig overbevisning og motivasjonsfaktorer. Begreper som *gjerningsperson*, *tilskuer*, *offer* og *redningsperson* har utviklet seg over tid for å kunne klassifisere og analysere bestemte aktører i holocausthistorien. Sørg for at elevene forstår at disse kategoriene er tillagt historien i etterkant, ikke hentet direkte fra den. Menneskelig atferd er vanligvis overlappende og skiftende: En person som omtales som «tilskuer» i én kontekst, kan ha vært «gjerningsperson» i en annen situasjon eller til og med «offer» i en tredje.

Pass på å unngå å forsterke stereotyper som antyder at alle redningspersoner var heroiske, gode og snille, at alle tilskuere var apatiske, og at alle gjerningspersoner var sadistiske. Få fremfor alt frem at «ofrene» ikke var maktesløse, men at alder, bakgrunn og kontekst spilte inn på hvordan de reagerte i vanskelige og opprivende situasjoner. Pass spesielt på å unngå generaliseringer om «folkekarakter», og sørg for at slike oppfatninger bestrides hvis de blir tatt opp.

3.2.6 Unngå å avfeie gjerningspersonene som «umenneskelige monstre»

Gjerningspersonenes motivasjon må studeres inngående: Elevene kan bruke primærkilder, konkrete eksempler og biografier til å vurdere de ulike faktorenes relative viktighet. Samfunnsstrukturer, økonomi, ideologi, fordommer, propaganda, fremmedfrykt, umenneskeliggjøring, gruppepress, kriminalpsykologi og motivasjonsfaktorer som frykt, makt og grådighet spilte alle en rolle i avgjørelsene som førte til at enkeltmennesker tok del eller ble medskyldig i Holocaust. Målet er ikke å normalisere, men å forstå hvordan mennesker kunne gjøre det de gjorde. Å forstå er ikke det samme som å akseptere.

Holocaust var en menneskeskapt hendelse med menneskeskapt årsaker. Selv om gjerningspersonene utførte umenneskelige handlinger, var ikke flertallet av dem sadistiske psykopater. Derfor er det ikke en tilstrekkelig forklaring å si at de gjorde det fordi de var «onde». Læreren bør heller forsøke å få elevene til å stille seg et annet og mer utfordrende spørsmål: Hvordan kunne vanlige folk som utførte ondskapsfulle handlinger og drap på andre mennesker, inkludert kvinner og barn, samtidig være kjærlige fedre og ektemenn, hengivne koner og mødre?

3.2.7 Vær forsiktig ved bruk av simulering og rollespill

Pass godt på ved bruk av simulering, kreativ skriving eller rollespill hvor elevene oppfordres til å forestille seg at de var direkte involvert i Holocaust. Forsøk på å «relatere» kan slå uheldig ut, for det kan gi elevene et feilaktig inntrykk av at de kan leve seg inn i det ofrene opplevde, eller føre til en trivialisering av hendelsene. Enkelte unge kan overidentifisere seg med hendelsene som fant sted under Holocaust, og la seg imponere av nazistenes makt og «glamour». Noen kan utvise en morbid fascinasjon for ofrenes lidelser. For elever med traumatiske livserfaringer eller familiebakgrunner kan det også være svært psykisk belastende å gjenoppleve sine egne erfaringer gjennom historieundervisningen.

Vurder en tilnæringsmåte der elevene ser hendelsene som «observatører», da dette ligger nærmere vårt utgangspunkt for å granske fortiden i nåtiden. Det kan for eksempel være nyttig for elevene å ta på seg rollen som noen fra et nøytralt land som reagerer på disse hendelsene: En journalist som skriver en artikkel om jødeforfølgelsen, en bekymret innbygger som skriver brev til en politiker, eller en aktivist som prøver å påvirke folkeopinionen. Slike aktiviteter kan virke svært motiverende på læringen og vise elevene hva de potensielt kan gjøre med ting som opptar dem i verden i dag. Ved å bruke personlige historier, konkrete eksempler og vitnesbyrd fra overlevende kan læreren bidra til å fremme ektefølt empati hos elevene.

Sørg for at elevene får mulighet til å samtale om opplevelsene sine etter at de har vært gjennom rollespill, simulering eller lignende. Det er viktig for å kunne forstå elevenes reaksjon på og bearbeidelse av innholdet.

3.2.8 Oppfordre elevene til å utforske historie og minnekultur på lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt nivå

I land der Holocaust fant sted, bør det legges vekt på de spesifikke nasjonale hendelsene fra den perioden, uten at det går på bekostning av den europeiske dimensjonen av Holocaust. En slik gransking bør omfatte erfaringene til ofre, redningspersoner, gjerningspersoner, støttespillere, motstandsfolk og tilskuere. Læreren bør oppfordre til og legge til rette for kritisk undersøkelse av etablerte nasjonale beretninger fra perioden.

3.2.9 En tverrfaglig tilnærming kan øke elevenes forståelse av Holocaust

Det som skjedde under Holocaust, berører så mange aspekter ved menneskelig atferd og erfaring at det er svært relevant for lærere på tvers av en rekke fagområder. En tverrfaglig tilnærming kan øke elevenes forståelse av Holocaust ved å dra nytte av ulik fagkunnskap, se på Holocaust fra flere perspektiver og bygge på ideer og kunnskap fra flere fagfelt.

Å lære om Holocaust gjennom historie fremkaller sterke følelser som elevene kan uttrykke kreativt og fantasifullt gjennom poesi, kunst og musikk. Holocaust reiser viktige moralske, teologiske og etiske spørsmål som elevene kan utforske nærmere i KRLE og samfunnsfag. Nasjonale og internasjonale undervisningsopplegg som legger til rette for at elevene kan samarbeide med elever fra andre deler av landet eller andre land, kan bidra til å øke forståelsen av Holocaust på lokalt, regionalt og globalt nivå.

Dette krever tverrfaglig samarbeid mellom lærere, både innenfor samme skole og på tvers av ulike skoler. Sammen kan de tenke ut oppnåelige læringsmål og undervisningsaktiviteter som sikrer felles kunnskapsutvikling og forståelse. Digitale undervisningsplattformer og kommunikasjonsverktøy gjør at elever fra ulike skoler og utdanninger kan ta del i den samme undervisningen.

3.3 KRITISK TENKNING OG SELVREFLEKSJON

3.3.1 Vis at Holocaust ikke var unngåelig

Selv om en historisk hendelse har funnet sted og blitt dokumentert, betyr det ikke at den måtte skje. Holocaust fant sted fordi enkeltmennesker, grupper og nasjoner tok avgjørelser om å handle eller ikke å handle. Kunnskap om disse avgjørelsene gir elevene økt innsikt i historien og menneskets natur, noe som også gjør dem bedre rustet til å tenke kritisk rundt temaet.

3.3.2 Drøft historiens kompleksitet

Minn elevene på at komplekse hendelser som Holocaust ofte gir oss flere spørsmål enn svar. Ønsket om å «ta lærdom» av Holocaust kan bidra til at vi trekker forenklete slutninger om rett og galt – «Holocaust skjedde fordi folk ikke klarte å gjøre de korrekte moralske valgene» – og føre til en overfladisk tolkning av historien. Vi bør heller bruke arbeidet med å undersøke holocausthistorien til å ta opp spørsmål om individuelle valg, «det ondes problem» og hvordan enkeltmennesker avfinner seg (eller ikke) med fortiden.

Elevene bør få mulighet til å fordype seg i temaet Holocaust. Dette omfatter spørsmålene i delen «Hva skal vi undervise om Holocaust?», der vi tar opp dilemmaer som ofre, redningspersoner, gjerningspersoner og tilskuere sto overfor.

I tillegg bør læreren ta opp med elevene at historiske «svar» ikke nødvendigvis er skrevet i stein, på grunn av for eksempel manglende eller nyoppdaget kildemateriale. Oppfordre elevene til å se på arbeidet med Holocaust som en vei mot midlertidig forståelse, ikke mot et endelig svar.

Selv om minnemarkeringer og undervisning bør holdes atskilt, kan slike markeringer være en god måte for elevene å få utløp for følelsene sine på etter å ha jobbet med et så krevende tema.

3.3.3 Bidra til å gjøre elevene historiebevisste ved å undersøke ulike tolkninger av Holocaust og minnekulturen rundt

- **Oppfordre elevene til å analysere ulike tolkninger av Holocaust med et kritisk blikk**

Både undervisning, læring og vår forståelse av fortiden påvirkes av en bredere kulturell kontekst. Akademiske og populærkulturelle fremstillinger av Holocaust gjennom spillefilmer, massemedia, dokumentarer, kunst, teater, romaner, minnesmerker og museer er med på å forme vår kollektive erindring. Hver tolkning er påvirket av omstendighetene den er produsert under, og kan si like mye om tiden og stedet der den ble laget, som den gjør om hendelsene den skildrer.

Legg til rette for at elevene kan tenke over hvordan og hvorfor slike fremstillinger av fortiden produseres, utvalget av bevismateriale de er basert på, og intensjonene til de som har laget dem. Elevene bør forstå at selv om det finnes historiske spørsmål som debatteres, er det ikke dermed sagt at alle tolkninger er like gyldige.

- **Inviter elevene til å delta på og reflektere over nasjonale og lokale minnemarkeringer**

Den internasjonale holocaustdagen og lignende markeringer representerer en fin anledning til å gjennomføre prosjekter på tvers av generasjoner, oppmuntre til diskusjon mellom familiemedlemmer om beslektede, dagsaktuelle temaer og tilrettelegge for andre former for samfunnslære.

I tillegg til å gjøre det mulig å flytte undervisning om Holocaust fra klasserommet og ut i lokalsamfunnet kan slike anledninger selv bli gjenstand for undersøkelser og læring. Be for eksempel elevene vurdere hvordan kultur former minner og minnemarkeringer, hvordan lokalsamfunnet deres velger å reflektere over fortiden, hvordan forskjellige grupper velger ut deler av historien og lager sine egne beretninger, om vanskelige aspekter ved landets historie tas opp på nasjonalt nivå, og hvordan slike minnemarkeringer skiller seg fra tilsvarende markeringer i andre land.

- **Legg til rette for refleksjon over historiens betydning for hvordan vi skaper mening og identitet i nåtiden**

«Historiebevissthet» anerkjenner at enhver beretning om tidligere hendelser formes av den konteksten som beretningen oppstår i. I begrepet ligger det også at vår forståelse av fortiden har betydning for enkeltmennesker og grupper i nåtiden og vil forme våre forventninger til fremtiden.

«Kollektiv erindring» er hvordan en gruppe mennesker husker en historisk hendelse. Denne formen for erindring gjenspeiles gjerne av det aktuelle samfunnets verdier, og er noe som videreføres fra én generasjon til en annen. En kollektiv erindring kommer blant annet til uttrykk i form av offentlige minnedager, museer og minnemarkeringer, samt gjennom andre viktige nasjonale markeringer og institusjoner. La elevene få undersøke hvordan de selv er en del av den kollektive erindringen gjennom offentlige institusjoner og sosiale bånd som skole, media og familie.

Etter hvert som elevene støter på ulike historiske beretninger om Holocaust, bør læreren oppfordre dem til å stille spørsmål som dette:

1. Hvorfor blir viktige aspekter presentert ulikt i disse beretningene?
2. Hvilke elementer er til stede og ikke til stede i ulike beretninger om Holocaust?
3. Hva kan være årsaken til at beretningene vektlegger ulike ting?

Ved å anerkjenne at vår forståelse av fortiden påvirkes av dagens kulturelle, politiske og tidsmessige kontekster og identiteter, utvikler elevene historiebevisstheten sin.

3.3.4 Få frem at jødernes historie ikke begrenser seg til Holocaust

Jødene har en lang historie og en rik kulturarv. Derfor bør jødernes opplevelser under Holocaust settes i en historisk kontekst ved å vise livet før og etter grusomhetene. Sørg for at elevene ikke tenker på jøder kun som de umenneskeliggjorte og fornødrede ofrene for nazistenes forfølgelse (se 2.4.2). Hjelp elevene med å forstå det enorme tapet for samtidens verdenskultur som ødeleggelsen av rike og pulserende jødiske samfunn i Europa førte til.

3.3.5 Unngå å legitimere forvrengning og benektelse av fortiden

Det er sjelden en støtter på folk som fullt ut benekter at Holocaust fant sted, men forvrengning av historien er et mer utbredt fenomen. Både forvrengning og benektelse undergraver kritisk tenkning ved å ignorere og bryte ned historiske bevis og faktabasert forståelse av historien.

Benektelse av Holocaust defineres av IHRA som «å fornekte historiske realiteter og omfanget av jødeutryddelsene» og er ofte ideologisk motivert og en del av en konspirasjonsteori som er en vesentlig del av den moderne antisemittismen.

Det konspiratoriske elementet i holocaustbenektelsen kjennetegnes av påstanden om at jødene overdriver og til og med har diktet opp Holocaust som historisk hendelse for å oppnå økonomiske fordeler, innflytelse og makt. Fornekternes strategi er å så tvil gjennom tilsiktet forvrengning og uriktig fremstilling av de historiske bevisene. Unngå å ufrivillig legitimere fornekterne ved å ta del i en debatt på falske premisser. Unngå å gi ideologisk motiverte fornektere en plattform å spre budskapet sitt fra. Ikke behandle benektelsen av Holocaust som et legitimt historisk argument. Forsøk heller ikke å motbevise fornekternes posisjon gjennom normal historisk debatt og rasjonelle argumenter.

Som med mange andre konspirasjonsteorier kan holocaustbenektelse skape interesse og nysgjerrighet hos elevene, da slike teorier utfordrer etablerte og allment aksepterte objektive oppfatninger. I slike tilfeller baserer ikke kritiske spørsmål om Holocaust seg nødvendigvis på ideologisk overbevisning, men kan være motivert av et ønske om å utfordre etablerte oppfatninger og teste reaksjoner fra lærere og andre myndighetspersoner. Hvis dette er tilfellet, bør læreren prøve å avdekke hva motivasjonen for kommentarene faktisk er, enten gjennom å ta det opp i klassen eller på tomannshånd. Å spørre hvorfor disse synspunktene er viktige for elevene, kan være et nyttig utgangspunkt for videre drøfting.

Forvrengning av Holocaust – «bevisste forsøk på å unnskyldde eller bagatellisere betydningen av Holocaust eller viktige deler av den» – kan være motivert av ulike faktorer. Det omfatter, men er ikke begrenset til, å bagatellisere konsekvensene av Holocaust og så tvil om Nazi-Tysklands ansvar for Holocaust ved å legge skylden over på andre land og grupper. Dette gjelder også benektelse og forvrengning i forbindelse med folkemordet på rom og sinti, hvor ofrene ofte fremstilles som kriminelle som fortjente å bli forfulgt.

Forvrengning kan imøtegås ved å referere til historiske fakta basert på de historiske bevisene som finnes i primærkilder og forskningslitteraturen. Å reflektere over og spørre hvor elevene har fått feilinformasjonen fra, og hva som motiverte dem til å benytte seg av den, kan gjøre det lettere for læreren å komme frem til en passende reaksjon og planlegge hvordan en mest hensiktsmessig kan håndtere tilfeller av forvrengning i timen.

En eventuell nærmere gjennomgang av benektelse og forvrengning av Holocaust bør skje atskilt fra undervisningen om holocausthistorien. Temaet kan være relevant for en egen gruppe som undersøker hvordan ulike former for antisemittisme har utviklet seg over tid, eller som et medieanalyseprosjekt som undersøker hvordan ulike grupper bruker manipulering, uriktig fremstilling og forvrengning for å oppnå politiske, sosiale eller økonomiske mål. IHRAs [Benektelse og forvrengning av Holocaust: en arbeidsdefinisjon](#) kan brukes i sammenheng med definisjonene i denne delen og ordlisten i slutten av dokumentet.

3.4 KILDER OG RESSURSER TIL UNDERVISNING

3.4.1 Gi elevene tilgang til primærkilder

Elevene bør få mulighet til å analysere originale kilder kritisk og forstå at analyse, tolkning og bedømmelse må basere seg på en grundig gjennomgang og tolkning av det historiske bevismaterialet.

Det er i brevene, dagbøkene, avisene, talene, kunstverkene, ordrene og de offisielle dokumentene fra den aktuelle tiden at gjerningspersonene, ofrene, redningspersonene og tilskuerne åpenbarer seg.

Primærkilder er svært viktige for enhver meningsfull undersøkelse av motivasjonen, tankene, følelsene og handlingene til mennesker i fortiden og for ethvert seriøst forsøk på å forstå valgene som ble gjort, og hvorfor ting skjedde som de gjorde.

3.4.2 Bruk vitneutsagn til å skape en unik forbindelse til fortiden

I tillegg til at det er en god måte å lære om historie på, gjør bruk av direkte vitneutsagn det lettere for elevene å forstå hvordan historiske hendelser påvirket enkeltmennesker. Ved å få folk til å fortelle om kjente hendelser fra sitt eget perspektiv får elevene mulighet til å skille mellom fakta og betraktninger og reflektere over hvordan hukommelsen vår fungerer.

I noen land finnes det fortsatt holocaustoverlevende som er i live. Ta om mulig kontakt med en overlevende og inviter ham eller henne til å fortelle. Dette vil gi elevene en undervisningstime utenom det vanlige. Andre personer som var direkte involvert i Holocaust, eller som så hendelsene med egne øyne (redningspersoner, frigjørere og andre), har også sterke vitneutsagn å bidra med. Å hente inn noen som har sett de historiske hendelsene med egne øyne, kan gi elevene en bedre forståelse av historien enn mange andre kilder.

Dersom en bestemmer seg for å invitere en overlevende eller et vitne til å snakke foran klassen, er det viktig at en nøye forbereder forarbeid, gjennomføring og etterarbeid rundt besøket. Grundig planlegging av selve samtalen og elevaktivitetene rundt besøket bidrar til en meningsfull og positiv dialog mellom elever og gjest. Sørg for at elevene allerede har et godt historisk grunnlag gjennom andre primær- og sekundærkilder.

Husk at det å møte vitner fra perioden bare er én måte å formidle kunnskap om historien på. Vurder å lese dere opp på livshistorien til den aktuelle personen på forhånd, slik at dere har nok bakgrunnsinformasjon til at meningsutvekslingen blir en god opplevelse for alle parter. Forklar elevene at selv om det har gått lang tid siden disse hendelsene, vil den som snakker, fremdeles synes det er vondt å fortelle om slike intenst personlige opplevelser. Oppmuntre elevene til å spørre den overlevende om hva som skjedde med ham eller henne under Holocaust, men også om vedkommendes liv før og etter, slik at de kan få en følelse av hele personen og hvordan han eller hun har prøvd å leve med opplevelsene sine.

Etter som tiden går, blir det stadig færre overlevende og vitner som er i stand til å fortelle om opplevelsene sine foran større grupper. Bruk av videoopptak av tidsvitner er derfor et godt alternativ. Det er flere faktorer å ta hensyn til ved bruk av videoopptak som kilde. I undervisningen bør videoutsagn derfor brukes med mål om å skape forståelse gjennom tolkning, ikke bare for å illustrere historiske hendelser. I stedet for å vise hele vitneutsagn bør læreren bruke utdrag som er nøye utvalgt for å oppfylle målene for undervisningen. Vær nøye med å velge utdrag som har flere meningsbærende lag, slik at elevene kan utforske vitneutsagnene både fra kognitive og affektive perspektiver. Sørg alltid for at den historiske bakgrunnen og bakgrunnen for intervjuet er kjent.

Det kan blant annet være lurt å se nærmere på hvor lang tid det gikk fra personen opplevde hendelsene, til intervjuet ble gjennomført. Elevene kan reflektere over hvordan vitneutsagnet påvirkes av intervjusituasjonen, av historiseringsprosesser og den kollektive erindringen og av endrede omstendigheter hos vitnet. IHRA-artikkelen [Teaching About the Holocaust Without Survivors](#) inneholder mer detaljerte anbefalinger.

3.4.3 Vær klar over både potensialet og begrensningene som ligger i alt undervisningsmaterieil

Vurder den historiske nøyaktigheten til alt undervisningsmaterieil, og sett alle opplysninger inn i riktig kontekst. Ta med personlige beretninger, og knytt dem om mulig til den lokale konteksten eller lokale hendelser. Bruk av dagbøker, brev, bilder og annen dokumentasjon fra ofrene og de overlevende kan bidra til at stemmene deres blir hørt. Bruk gjerne konkrete eksempler som utfordrer og bryter ned eventuelle negative stereotypier om offergruppene i samfunnet eller blant elevene. For å legge til rette for kritisk tenkning bør læreren be elevene drøfte hva slags innhold og vinkling lærebøker og annet undervisningsmaterieil har.

Vær oppmerksom på at mye av bevis materialet fra Holocaust, enten det er skriftlig dokumentasjon, bilder eller film, ble produsert av nazistene. Det er viktig å være klar over at gjengivelse av nazipropaganda og grove bilder og filmer kan bidra til å forsterke negative syn på ofrene og utsette dem for ytterligere objektivering, fornedring og umenneskeliggjøring.

Husk til slutt å ta hensyn til elevenes kognitive og emosjonelle utvikling. Pass på at bildene og tekstene egner seg for elevene, og at elevene er godt nok forberedt på den emosjonelle effekten de kan skape. Gi elevene rom til å reflektere over og drøfte reaksjonene sine i etterkant.

3.4.4 Bruk av fiksjonelle ressurser

Romaner, noveller, dikt og spillefilmer om Holocaust kan aldri erstatte en grundig gjennomgang av de historiske hendelsene, men de kan gi en personlig tilnærming til og spesifikk innsikt i forbrytelsens art og hvilke konsekvenser den hadde. Godt estetisk gjennomførte verk om Holocaust skaper ofte empati og forståelse ved å fokusere på enkeltofres opplevelser og tilrettelegge for innsikt i hendelsene. For at det skal fungere, er det likevel viktig at språket og innholdet ikke blir for rosenrødt og sentimentalt.

De fiksjonelle ressursene som tas i bruk, bør respektere de spesifikke hendelsene, faktaene og omstendighetene som knytter seg til Holocaust, uten ahistorisk endring og omskriving. Dette prinsippet gjelder også filmer som baserer seg på biografier eller memoarer. I slike filmer skjules ofte betydelige kunstneriske friheter bak frasen «basert på en sann historie».

Fiksjonelle ressurser kan likevel

- bidra til kritisk tenkning om historiske beretninger og skape historiebevissthet
- tilrettelegge for tverrfaglig læring om Holocaust
- hjelpe elevene å identifisere diskriminerende og rasistisk språk

I tillegg kan fiksjon gi yngre elever en «tilpasset» versjon av fortiden som presenterer hendelsene innenfor en alderstilpasset (men likevel historisk korrekt) ramme. Illustrasjoner i bildebøker kan gi yngre elever alderstilpassede visuelle stimuli som understøtter læringsprosessen deres.

For læreren er den første utfordringen å finne og ta i bruk fiksjonelle ressurser som oppfyller de ovennevnte kriteriene. Dette betyr at læreren må ha god nok historisk kunnskap til å kunne skille feilaktig informasjon eller forvrengning (fiksjon) fra nøyaktige og realistiske historiske sannheter (fakta). Fiksjonelle ressurser er ment å supplere, ikke erstatte, faktiske historiske kilder. Lærere bør rådføre seg med kollegaer som underviser i historie, for å få hjelp til å finne informative tekster og historisk forskning som kan utfylle bruken av fiksjonelle ressurser.

Alle lærere har et ansvar for å forhindre feilinformasjon om Holocaust. Dette betyr at enkelte fiksjonelle ressurser, uavhengig av hvor anerkjente, populære og tilgjengelige de er, er problematiske og ikke bør brukes i undervisning om Holocaust.

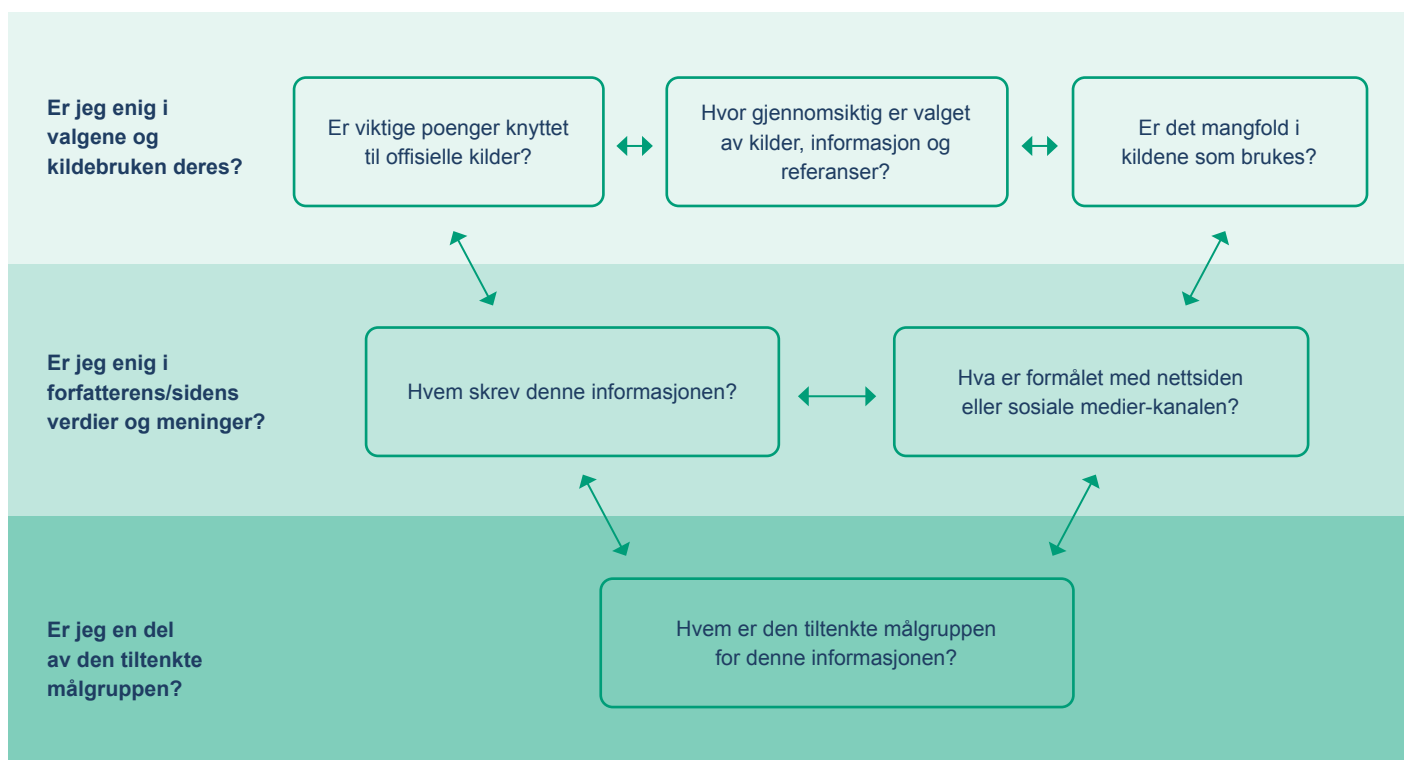
Romanen og filmen *Gutten i den stripete pysjamasen* (originaltittel: *The Boy in the Striped Pyjamas*) er mye brukt i holocaustundervisning. Selv om historien kan vekke elevenes interesse, bryter detaljene og beretningene både i boken og filmen med historiske fakta og gir et falskt inntrykk av ofre, gjerningspersoner og viktige steder. Arbeidet med å undersøke disse problemene gjennom å sammenligne med historiske kilder og beviser kan stimulere til kritisk tenkning hos elever som har god kjennskap til temaet, men elever med liten eller ingen kunnskap vil mest sannsynlig tilegne seg feilinformasjon om Holocaust som det kan være vanskelig å rette opp i senere.

3.4.5 Oppfordre elevene til å arbeide kritisk med internettkilder

Internett er en uunnværlig kilde som er med på å påvirke kunnskapen, holdningene og meningene til mange elever. Selv om nettet kan være et verdifullt verktøy for forskning og undervisning, må både lærere og elever være forsiktige og kritiske når de bruker nettsider og sosiale medier. Den beste strategien er å anbefale offisielle nettsider som er gjennomgått på bakgrunn av disse anbefalingene. Gå til [IHRA International Directory of Holocaust Organizations](#) for å finne nyttige nettsider som kan brukes i undervisningen. IHRAs [Roma Genocide: Overview of international organizations working on historical and contemporary issues](#) kan brukes i undervisning om folkemordet på rom og sinti.

Vektlegg behovet for kritisk vurdering av alle informasjonskilder. Elevene bør forstå viktigheten av å undersøke hvilken kontekst informasjonen ble produsert i, og de bør få tilgang til de verktøyene og den opplæringen de trenger for å kunne utøve kildekritikk. Oppfordre elevene til å stille spørsmål som i figuren nedenfor:

Finnes det en agenda?

Figur 3. Eksempler på kritiske spørsmål ved bruk av internettkilder

Et annet viktig element i kritisk vurdering av internettkilder er å drøfte hvor visuelt materiale som bilder og film stammer fra, om det er ekte, og hva som er formålet med det. Mediekunnskap bør vurderes og forsterkes, ikke tas for gitt. Barn og ungdom bør informeres om at enkelte nettstedet og kanaler i sosiale medier blir styrt av holocaustbenekttere, antisemitter og rasister med det formål å spre feilinformasjon og villedde leserne. De bør få opplæring i hvordan man oppdager og stiller spørsmål ved forholdet mellom eieren av kildematerialet og de som bidrar til eller bruker det.

Det kan også være nyttig å identifisere ulike kategorier av sosiale medier, drøfte hvordan de fungerer, hvem målgruppen er, og hvorfor folk bruker dem. Sosiale medier omfatter:

Figur 4. Noen eksempler på sosiale medier

Det er likevel viktig å følge med på populariteten og brukerantallet til enkelte nettsteder og apper, da disse kan bli utsatt for raske og omfattende endringer.

Å ha kjennskap til (innenfor rimelighetens grenser) hvordan elevene bruker sosiale medier, kan være svært nyttig for de som skal undervise.

3.5 HISTORIE OG NÅTID SETT I SAMMENHENG: HOLOCAUST, FOLKEMORD OG BRUDD PÅ MENNESKERETTIGHETENE

3.5.1 Dimensjonene for menneskerettighetsundervisning og deres forhold til undervisning om Holocaust

FNs erklæring om menneskerettighetsundervisning (United Nations Declaration on Human Rights Education and Training) fra 2011 definerer tre dimensjoner for undervisning om menneskerettighetene. Disse dimensjonene presenteres i figur 5 nedenfor, sammen med en oversikt over hva slags forbindelse de har til undervisning om Holocaust.

1. dimensjon	Undervisning <i>om</i> menneskerettighetene: forstå normene og prinsippene som menneskerettighetene bygger på.	Utformingen, kodifiseringen og forankringen av menneskerettighetene, spesielt i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter og FNs folkemordkonvensjon, i lys av erfaringene med Holocaust.
2. dimensjon	Undervisning <i>gjennom</i> menneskerettighetene: bruke metoder som baserer seg på menneskerettighetene.	Bruk av aktive, elevsentrerte metoder som bidrar til å tilrettelegge for og fremme lærelyst på måter som respekterer, opprettholder og forsterker elevenes og lærernes rettigheter.
3. dimensjon	Undervisning <i>for</i> menneskerettighetene: tilrettelegge for at elevene kan anvende og opprettholde menneskerettighetsprinsippene.	Undervisning om Holocaust kan gi oss eksempler på de mekanismene og prosessene som fører til menneskerettighetsbrudd som kan utvikle seg til målrettede voldshandlinger i stor skala, for eksempel folkemord. Perspektiver fra undervisning om fred, forebygging av folkemord eller demokrati kan også brukes til å analysere Holocaust.

Figur 5. Dimensjonene for menneskerettighetsundervisning i forbindelse med undervisning om Holocaust

3.5.2 Viktige ting å huske på når undervisning om Holocaust kombineres med menneskerettighetsundervisning

Selv om undervisning om Holocaust kan være et virkningsfullt og lett tilgjengelig verktøy til bruk i menneskerettighetsundervisning, er det viktig å huske på følgende:

- a) Alle anbefalingene i dette dokumentet om presis språkbruk og formidling samt bruk av elevsentrerte metoder gjelder også for timer som tar for seg elementer fra menneskerettighetsundervisning.
- b) Det er viktig å respektere de spesifikke kjennetegnene ved Holocaust og andre menneskerettighetsbrudd, og sammenligninger bør trekkes med omhu. Sammenligning av hendelser krever detaljert kunnskap om hvert element som sammenlignes. Hvis ikke er det fare for ahistoriske sammenligninger som hindrer forståelse og hemmer kritisk tenkning og analyse. Lærere bør være åpne og ærlige om kunnskapsnivået sitt, både når det gjelder Holocaust og eventuelle andre hendelser de underviser om.
- c) Det bør trekkes et klart skille mellom Holocaust som hendelse og lærdommen man kan ta av den. Fortiden fant sted på en bestemt måte av bestemte årsaker, og overforenkling av historiske fakta eller omfattende temaer for å vektlegge en bestemt type «lærdom» kommer hverken elevene eller lærerne til gode. Lærere bør være spesielt varsomme med å tillegge personer i fortiden dagens kunnskap og verdier. Primærkilder og menneskeligjøring av ofre bør vektlegge både forskjeller og likheter mellom ulike hendelser.

- d) Læreren bør trekke et klart skille mellom fortidens gjerningspersoner og dagens samfunn. Antydninger om «folkekarakter» bør unngås. Det er for eksempel viktig at elevene får mulighet til å se nærmere på det tyske folkets varierte reaksjoner på nazistenes politikk, inkludert entusiastisk støtte, samarbeid, misnøye, apati og aktiv motstand. Det samme gjelder når en skal se nærmere på de som samarbeidet med tyskerne. Unngå å bruke analyser av tidligere atferd som enkle forklaringer på atferd i dag.
- e) Sørg for at sammenligning av folkemord eller menneskerettighetsbrudd ikke fører til en rangering av lidelse, enten det gjelder tidligere eller nåværende hendelser. Lidelsene til de som nazistene og deres hjelpere forfulgte, var alvorlige og reelle. De bør ikke brukes kun som en måte å vekke sympati på i nåtiden. På samme måte fortjener lidelsene til andre mennesker i andre sammenhenger også anerkjennelse. Motivene, holdningene og fremgangsmåtene for å skape diskriminering, økonomisk utnyttning, forfølgelse og tilintetgjørelse er ofte varierte og sammensatte – både i fortiden og i nåtiden. Lærere skylder fortidens og nåtidens ofre å formidle nøyaktig forståelse av lidelsene deres på deres egne vilkår, ikke i forhold til andre.

Det er spesielt viktig å huske at undervisning om Holocaust er et eget, atskilt fagområde. Selv om det å slå sammen perspektiver på en gjennomtenkt og nøyaktig måte kan være fornuftig i enkelte tilfeller, er det viktig å være bevisst på å unngå å forenkle den historiske konteksten eller ty til ahistoriske sammenligninger når en bruker menneskerettighetene som utgangspunkt for undervisning om Holocaust.

LISTE OVER NØKKEWORD

Antisiganisme: Rasisme mot personer som anses som «sigøynere», selv om hovedmålene vanligvis er **rom** og **sinti**.

Antijudaisme: Hat og avsky mot **jøder** basert på religiøse fordommer.

Antisemittisme: I IHRAs ikke juridisk bindende [Working Definition of Antisemitism](#) står det at «[a]ntisemittisme er en bestemt oppfatning av jøder og kan komme til uttrykk som hat mot jøder. Språklige og fysiske former for antisemittisme rettes mot jødiske og ikke-jødiske enkeltpersoner og/eller deres eiendom, og mot jødiske institusjoner og religiøse samlingssteder». Arbeidsdefinisjonen omfatter elleve eksempler på noen av måtene antisemittisme gjør seg gjeldende i dag. I perioden før og under Holocaust utsatte nazistene og andre jødene for ulike typer antisemittisme. Konsekvensene av denne antisemittismen eskalerte fra sosiale fordommer til juridiske restriksjoner og videre til massefengsling, gettofisering, deportasjon og drap.

Einsatzgruppen: Mobile drapsgrupper som fungerte som sikkerhetspolitiet og SDs innsatsgrupper og var en del av SS. Etter den tyske invasjonen av Sovjetunionen i 1941 begynte disse gruppene – med støtte fra ordenspolitiet og lokale støttespillere – å drepe jøder systematisk gjennom skyting og bruk av gassvogner.

Folkemord: Artikkel 2 i folkemordkonvensjonen (1948) definerer folkemord som «en hvilken som helst av de følgende handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe som sådan:

- (a) å drepe medlemmer av gruppen;
- (b) å forårsake alvorlig legemlig eller sjelelig skade på medlemmer av gruppen;
- (c) bevisst å la gruppen utsettes for levevilkår som tar sikte på å bevirke dens fysiske ødeleggelse helt eller delvis;
- (d) å påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen;
- (e) med makt å overføre barn fra gruppen til en annen gruppe.»

FNs generalforsamling vedtok konvensjonen 9. desember 1948. Konvensjonen trådte i kraft 12. januar 1951 og introduserte med det «folkemord» som folkerettslig begrep. Forskere har av ulike årsaker foreslått andre definisjoner.

Forbrytelser mot menneskeheten: En videreutviklet og oppdatert versjon av definisjonen i artikkel 6 i Nürnberg-charteret ble tatt med i Roma-vedtektene om Den internasjonale straffedomstol, som ble vedtatt av FN i 1998. I henhold til artikkel 7 i disse vedtektene er drap, utryddelse, å gjøre noen til slave, deportasjon eller tvangsoverføring av befolkning, fengsling eller annen alvorlig fysisk frihetsberøvelse i strid med grunnleggende folkerettslige regler, og tortur, voldtekt og andre umenneskelige handlinger av lignende art som forsettlig forårsaker store lidelser eller gjør alvorlig skade på legeme eller psykisk eller fysisk helbred, å anse som forbrytelser mot menneskeheten når de begås som et ledd i et utbredt eller systematisk angrep rettet mot enhver sivilbefolkning og med kunnskap om angrepet.

Forvrengning av Holocaust: I IHRAs ikke juridisk bindende [Benektelse og forvrengning av Holocaust: en arbeidsdefinisjon](#) refereres det til en rekke eksempler på forsøk på å så tvil om at Holocaust faktisk skjedde. Disse omfatter (men er ikke begrenset til) grov bagatellisering av antall ofre for Holocaust, forsøk på å klandre jødene for å ha forårsaket sitt eget folkemord og uttalelser som fremstiller Holocaust som en positiv historisk hendelse.

Frigjørere: Enkeltmennesker som deltok i befrielsen av de som ble holdt fanget eller tvunget til å gjemme seg av nazistene og deres støttespillere. Begrepet gjelder spesielt de soldatene, legene og religiøse lederne som gikk inn i de inntatte **konsentrasjonsleirene** i 1944–45.

Gettoer: Områder der jøder ble tvunget til å bo, atskilt fra resten av samfunnet, under andre verdenskrig. De fleste av gettoene lå i Mellom- og Øst-Europa, men enkelte ble etablert på territorier som ble innlemmet i det tredje riket mellom 1939 og 1941.

Gjerningspersoner: Enkeltmennesker som planla, organiserte, aktivt promoterte og/eller gjennomførte forfølgelse og drap.

Holocaust: Den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945.

Holocaust-benektelse: I IHRAs ikke juridisk bindende [Benektelse og forvrengning av Holocaust: en arbeidsdefinisjon](#) står det: «Benektelse av Holocaust innebærer å fornekte historiske realiteter og omfanget av jødeutryddelsene, kjent som Holocaust eller Shoah, som nazistene og deres medskyldige under andre verdenskrig sto ansvarlige for. Holocaust-benektelse gjelder alle forsøk på å hevde at Holocaust ikke fant sted. Benektelse av Holocaust kan uttrykkes ved at noen offentlig, i debatt eller propaganda, benekter eller setter spørsmålstegn ved bruken av viktige tilintetgjørelsesmetoder (f.eks. gasskamre, massehenrettelser, utsulting og tortur), eller at hensikten var å utrydde det jødiske folk.»

Jøder: Ortodoks jødedom og reformjødedom definerer en jøde som en person med jødisk mor, eller en person som har konvertert til jødedommen. I liberal jødedom omfatter definisjonen også personer med jødisk far. **Nazistene** definerte jødene som personer med tre eller fire jødiske besteforeldre, uavhengig av hvilket livssyn eller tilknytning de aktuelle personene eller forfedrene deres hadde. Vær oppmerksom på at raselovgivning ble innført på ulike tidspunkt og på ulike måter i områdene som nazistene og deres støttespillere okkuperte og kontrollerte.

For å komplisere definisjonene ytterligere var det også folk som bodde i Tyskland som i henhold til Nürnberglovene verken var ansett som tyskere eller jøder, det vil si personer som bare hadde én eller to jødiske besteforeldre. Disse personene av «blandingsrase» var kjent som Mischlinge. De hadde i utgangspunktet de samme rettighetene som personer av «tysk blod», men rettighetene deres ble kontinuerlig innskrenket gjennom ny lovgivning.

Kollaboratører (hjelpere/støttespillere): Ikke-tyske regimer og enkeltmennesker som samarbeidet med nazistene, aktivt støttet politikken deres og utførte handlinger både på ordre fra nazistene og på eget initiativ.

Konsentrasjonsleirer: Anlegg som ble opprettet av Nazi-Tyskland for å fengsle politiske fiender og motstandere. Leirene lå ofte i utkanten av større byer og var en svært synlig indikator på naziregimets vilje til å bruke vold og terror. Innsatte i konsentrasjonsleirer ble holdt fanget under umenneskelige forhold og utsatt for tortur, utsulting og (i enkelte leirer) medisinske eksperimenter. Etter utbruddet av andre verdenskrig utvidet de tyske myndighetene sitt nettverk av konsentrasjonsleirer. Ved slutten av krigen omfattet nettverket arbeidsleirer hvor de innsatte ble utsatt for tvangsarbeid, transitleirer hvor et stort antall ofre ble samlet før de ble deportert, samt leirer som de som eksisterte før 1939. Utryddelsesleirene ble etablert mot slutten av 1941/ starten av 1942, med massedrap som hovedfunksjon.

Menneskerettigheter: Rettigheter som gjelder for alle mennesker, uavhengig av kjønn, nasjonalitet, etnisitet, språk, livssyn eller annen status. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter ble vedtatt av FNs generalforsamling den 10. desember 1948. Erklæringen gjorde menneskerettigheter til en viktig del av folkeretten.

Menneskerettigheter er likevel ikke utelukkende et produkt av 1900-tallet, men kan ses i juridiske og religiøse lovsamlinger som vektlegger enkeltmenneskets selvstendighet og verdighet, helt tilbake til antikken. Menneskerettigheter har vært et fast element i demokratiske ideer og institusjoner i Europa i alle fall siden erklæringen om menneskets og borgerens rettigheter som ble utformet i 1789 under den franske revolusjonen.

Motstand: Aktiviteter som rettet seg mot å sinke og forhindre nazistenes forbryterske planer og politikk. Siden nazistene hadde som mål å drepe alle europeiske jøder, kan det å hjelpe og befri jøder anses som en form for motstandsarbeid i alle fall fra 1942 og fremover. For å forstå dette begrepet er det viktig å ha kunnskap om spesifikke lokale forhold.

Motstandsfolk: Enkeltmennesker som aktivt motsatte seg nazistenes planer og politikk ved hjelp av ulike virkemidler.

Nazister: Tyskere og østerrikere som var medlemmer av Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti eller aktivt støttet Hitlers regime.

Ofre: Enkeltmennesker som ble drept av nazistene eller deres støttespillere, eller som led store tap på grunn av forfølgelsene.

Overgangsrettferdighet: Juridiske og ikke-juridiske tiltak som iverksettes for å avhjelpe undertrykkelse, menneskerettighetsbrudd og masseforbrytelser i politiske overgangsperioder, for eksempel i overgangen fra diktatur og borgerkrig til demokrati, rettssikkerhet og

fredelige relasjoner. I tillegg til etterforskning og påtale av gjerningspersonene handler overgangsrettferdighet om dokumentasjon av forbrytelser, erstatning og tiltak som skal sikre at noe lignende aldri skjer igjen.

Overlevende: Personer som overlevde Holocaust, forstått som den statsstøttede, systematiske forfølgelsen og tilintetgjørelsen av jøder utført av Nazi-Tyskland og dets støttespillere mellom 1933 og 1945. I tillegg til de som overlevde **konsentrasjonsleirene, gettoene** og likvideringene i regi av **Einsatzgruppen**, omfatter denne kategorien jødiske flyktninger fra Tyskland og Østerrike på 1930-tallet og de som ble reddet i operasjoner som *Kindertransport*. Den omfatter også barn som ble holdt skjult eller adoptert bort for å skjule identiteten deres. *Andregenerasjon* og *tredjegerasjon* viser til henholdsvis barna og barnebarna til de overlevende.

Rasisme: Institusjonell og/eller individuell forutinntatthet, diskriminering eller motstand mot noen som er av en annen «rase», basert på at ens egen rase er overlegen.

Redningspersoner: Enkeltpersoner som hjalp nazistenes ofre på ulike måter, med mål om å redde livet deres. De som reddet jøder uten å ha egne egoistiske motiver, refereres til som «rettskafne blant nasjonene» (*Righteous Among the Nations*). Dette er en ærestittel som ble opprettet av Yad Vashem, som er Israels offisielle museum og minnesmerke om Holocaust. Tittelen baserer seg på en gjennomgang av vitnemål og dokumenter som bekrefter at redningsarbeidet baserte seg på ren nestekjærlighet, ikke personlig vinning.

Rom og sinti: Rom og sinti slo seg ned i landene i dagens Europa for flere hundre år siden. Betegnelsen *sinti* viser til medlemmene av en etnisk minoritet som slo seg ned i Tyskland og landene rundt på starten av 1400-tallet. I Norge brukes begrepet «tater» istedenfor sinti. Betegnelsen *rom* viser til den etniske minoriteten som har bodd i Øst- og Sørøst-Europa siden middelalderen. Fra tidlig 1700-tall begynte rom å migrere til Vest-Europa og slå seg ned der. Utenfor tysktalende land brukes rom også som en samlebetegnelse på hele den etniske minoriteten. Som jødene ble rom og sinti ansett som en «fremmed rase» og ble derfor ekskludert fra «folkefellesskapet». Nazistene forfulgte folk som «sigøynere» hvis de hadde minst én besteforelder som var identifisert som «sigøyner». Denne forfølgelsen eskalerte til folkemord på rom som bodde i de nazistyrte landene.

Shoah: Et hebraisk ord som betyr «katastrofe» eller «ødeleggelse». Ordet brukes i israelsk kultur for å beskrive **Holocaust**, da det ikke antyder at ofrene ble «ofret» eller «led martyrdøden». Det brukes også ofte i Frankrike og andre deler av Fastlands-Europa, hvor det kom inn i dagligtalen etter utgivelsen av *Shoah*, en film fra 1985 regissert av Claude Lanzmann.

Tilskuere: Land og enkeltmennesker som var klar over nazistenes forbrytelser, men som valgte ikke å blande seg inn selv om de hadde en viss frihet til å handle, og som på den måten potensielt forsterket gjerningspersonenes motivasjon til å utføre forbrytelsene.

Utryddelsesleirer/tilintetgjørelsesleirer: Leirer som ble opprettet for å utføre systematiske drap på jøder og rom. Kulmhof (Chelmno), hvor det ble brukt gassvogner, og leirene Belzec, Sobibor og Treblinka var utelukkende utformet for dette ene formålet. Auschwitz, Majdanek og Maly Trostenets inneholdt anlegg som minnet om de som fantes i utryddelsesleirene, men fungerte i tillegg som **konsentrasjonsleirer**, arbeidsleirer og transittleirer.

STOCKHOLMERKLÆRINGEN

STOCKHOLMERKLÆRINGEN

Stockholms internasjonale forum om Holocausts erklæring (eller Stockholmerklæringen) er grunnlagsdokumentet til International Holocaust Remembrance Alliance, og det fungerer fortsatt som en kontinuerlig bekreftelse på at hvert enkelt medlemsland er forpliktet til IHRAs prinsipper.

1. Holocaust (Shoah) rokket ved selve grunnlaget for vår sivilisasjon. Holocaust savner sidestykke i historien, og vil for alltid ha en allmenngyldig betydning. I dag, femti år senere, ligger disse hendelsene så nær oss i tid at det fortsatt finnes overlevende som kan avlegge vitnesbyrd om de grusomheter som utslettet det jødiske folk. De forferdelige lidelsene som millioner av andre ofre for Nazi-Tyskland måtte tåle, har også merket Europa for alltid.
2. Omfanget av Holocaust, som ble planlagt og gjennomført av Nazi-Tyskland, må for alltid prentes inn i vår kollektive hukommelse. De som uselvvisk ofret seg og trosset naziregimet, og til og med ga sitt liv for å beskytte eller redde holocaustofrene, skal for alltid være med oss i våre hjerter. Grusomhetens og heltemotets enorme dimensjoner kan hjelpe oss til å forstå menneskets iboende anlegg både for ondskap og godhet.
3. Menneskeheten hjemsøkes fortsatt av folkemord, etnisk rensing, rasisme, antisemittisme og fremmedfrykt, og det hviler derfor et tungt ansvar på verdenssamfunnet for å bekjempe disse ondene. Sammen må vi holde fast ved den forferdelige sannheten om Holocaust, som et motstykke til dem som benekter den. Vi må styrke det moralske engasjementet blant våre borgere og det politiske engasjementet hos våre myndigheter for å sikre at også fremtidige generasjoner forstår årsakene til Holocaust og reflekterer over konsekvensene.
4. Vi forplikter oss til å styrke innsatsen for å fremme undervisning, erindring og forskning om Holocaust, både i de landene som allerede har gjort en stor innsats, og i de landene som velger å slutte seg til oss.

5. Vi har et felles ansvar for å stimulere til studier av alle sider ved Holocaust. Vi vil arbeide for at det undervises om Holocaust på skoler og universiteter og i lokalsamfunn, og vil oppmuntre andre institusjoner til å tilby slik undervisning.
6. Vi har et felles ansvar for å minnes ofrene for Holocaust og for å hedre dem som kjempet imot. Vi vil arbeide for at Holocaust markeres i passende former i våre land, blant annet med en årlig minnedag.
7. Vi har et felles ansvar for å få belyst de sidene ved Holocaust som fremdeles ligger i mørke. Vi vil gjøre alt som er nødvendig for å få åpnet arkivene, slik at forskerne har tilgang til alle dokumenter som angår Holocaust.
8. Det er på sin plass at denne konferansen, som den første store internasjonale konferansen i det nye årtusen, erklærer seg forpliktet til å legge grunnlaget for en bedre fremtid med utgangspunkt i vår mørke fortid. Vi føler med ofrene og deres lidelser og henter inspirasjon fra deres kamp. Det er vårt ansvar å minnes ofrene som døde, å respektere dem som overlevde og fortsatt er blant oss, og på nytt å fremheve menneskehetens felles mål om gjensidig forståelse og rettferdighet.

ARBEIDSDEFINISJON AV ANTISEMITTISME

I 2016 vedtok IHRA en ikke juridisk bindende arbeidsdefinisjon av antisemittisme (*Working Definition on Antisemitism*), og siden den gang har definisjonen blitt vedtatt eller bifalt av en rekke land og lokale myndigheter.

26. mai 2016 bestemte plenumsrådet i București seg for å

ta i bruk følgende ikke juridisk bindende arbeidsdefinisjon av antisemittisme:

«Antisemittisme er en bestemt oppfatning av jøder og kan komme til uttrykk som hat mot jøder. Språklige og fysiske former for antisemittisme rettes mot jødiske og ikke-jødiske enkeltpersoner og/eller deres eiendom, og mot jødiske institusjoner og religiøse samlingssteder.»

Som en rettesnor for IHRAs arbeid kan følgende brukes som eksempler for å illustrere definisjonen:

Antisemittisme kan inkludere å gjøre Israel til målskive på bakgrunn av at det forstås som et jødisk land. Imidlertid kan ikke kritikk mot Israel på linje med kritikk mot ethvert annet land ses på som antisemittisme. Antisemittisme fører ofte til at jøder blir anklaget for å rotte seg sammen mot resten av menneskeheten, og til at jøder får skylden for alt som går galt. Den gir seg uttrykk i tale, skrift, visuelle medier og handlinger, og den fremstiller jøder som ondsinnede stereotyper med negative egenskaper.

Som eksempler på antisemittisme i offentligheten, i media, på skoler, på arbeidsplassen og i den religiøse sfæren kan følgende nevnes. Dette er ikke en komplett liste, og konteksten må alltid tas med i betraktning:

- å kreve, bistå med eller forsvare at jøder drepes eller skades på bakgrunn av en radikal ideologi eller et ekstremistisk syn på religion
- å fremsette usanne, umenneskeligjørende, demoniserende eller stereotypiske påstander om jøder fordi de er jøder, eller om jødernes samfunnsmessige makt som gruppe – spesielt, men ikke utelukkende, i form av myten om en verdensomspennende jødisk konspirasjon eller om at jøder kontrollerer media, økonomien, myndighetene eller andre samfunnsstrukturer

- å anklage jøder som folkeslag for å være ansvarlig for det som en enkelt jøde eller en gruppe jøder har gjort galt, enten det faktisk har skjedd, er oppdiktet eller handlingen egentlig er begått av ikke-jøder
- å fornekte folkemordet på jødene som ble begått av Nazi-Tyskland og deres støttespillere under andre verdenskrig (Holocaust) – enten det gjelder det faktum at folkemordet skjedde, eller mekanismene (for eksempel gasskamrene) eller intensjonene bak
- å anklage jødene som folkeslag eller Israel som land for å dikte opp eller overdrive Holocaust
- å anklage jødiske borgere for å være mer lojale mot Israel, eller mot de påståtte prioritetene til jøder verden over, enn mot interessene til eget land
- å nekte jøder selvbestemmelsesretten, for eksempel ved å påstå at staten Israels eksistens er iboende rasistisk
- å dobbeltmoralisk kreve at Israel skal oppføre seg på en måte som man ikke forventer eller krever av andre demokratiske nasjoner
- å bruke symboler og bilder som kan assosieres med klassisk antisemittisme (for eksempel påstanden om at jødene drepte Jesus, eller blodanklage), for å karakterisere Israel eller israelere
- å sammenligne dagens politikk i Israel med nazistenes politikk
- å holde jøder som gruppe ansvarlig for Israels handlinger

Antisemittiske handlinger er ulovlige når de defineres som antisemittisme i lovverket (for eksempel det å nekte at Holocaust fant sted, eller å dele ut antisemittisk materiale i enkelte land).

Ulovlige handlinger er antisemittiske når målet for angrepet, enten det er mennesker eller eiendommer – som bygninger, skoler, hellige steder og kirkegårder – er valgt ut fordi det er, eller antas å være, jødisk eller koblet til jøder.

Antisemittisk diskriminering er når jøder nektes muligheter eller tjenester som er tilgjengelige for andre, og dette er ulovlig i mange land.

BENEKTELSE OG FORVRENGNING AV HOLOCAUST: EN ARBEIDSDEFINISJON

Den ikke juridisk bindende *Benektelse og forvrengning av Holocaust: en arbeidsdefinisjon* ble vedtatt på IHRAs plenums møte i Toronto i 2013.

Benektelse av Holocaust innebærer å fornekte historiske realiteter og omfanget av jødeutryddelsene, kjent som Holocaust eller Shoah, som nazistene og deres medskyldige under andre verdenskrig sto ansvarlige for. Holocaust-benektelse gjelder alle forsøk på å hevde at Holocaust ikke fant sted.

Benektelse av Holocaust kan uttrykkes ved at noen offentlig, i debatt eller propaganda, benekter eller setter spørsmålsteget ved bruken av viktige tilintetgjørelsesmetoder (f.eks. gasskamre, massehenrettelser, utsulting og tortur), eller at hensikten var å utrydde det jødiske folk.

Benektelse av Holocaust er i sine ulike former uttrykk for antisemittisme. Å benekte folkemordet på jødene er et forsøk på å frikjenne nasjonalsosialismen og antisemittismen for skyld eller ansvar for folkemordet. Varianter av Holocaust-benektelse er også beskyldninger om at jødene overdrev, eller fant på, Shoah for å oppnå politiske eller økonomiske fordeler, som om Shoah i seg selv var et resultat av en sammensvergelse regissert av jødene. Målet med dette er å plassere skylden på jødene og gjøre antisemittismen legitim igjen.

Hensikten med å benekte Holocaust er ofte å rehabilitere åpen antisemittisme og fremme politiske ideologier og samfunnsforhold som vil kunne berede grunnen nettopp for den typen hendelser som benektes.

Forvrengning av Holocaust innebærer blant annet:

1. Bevisste forsøk på å unnskyld eller bagatellisere betydningen av Holocaust eller viktige deler av den, inklusive medløpere og allierte av Nazi-Tyskland;
2. Grov bagatellisering av antall ofre for Holocaust i strid med pålitelige kilder;
3. Forsøk på å klandre jødene for å ha forårsaket sitt eget folkemord;
4. Uttalelser som fremstiller Holocaust som en positiv historisk hendelse. Slike uttalelser er ikke Holocaust-benektelse, men er nær beslektet som en radikal form for antisemittisme. Uttalelsene kan antyde at Holocaust ikke gikk langt nok i å oppfylle målet med «den endelige løsningen på jødeproblemet»;
5. Forsøk på å tildekke hvem som hadde ansvaret for å opprette konsentrasjons- og utryddelsesleirer, som ble planlagt og drevet av Nazi-Tyskland, ved å legge skylden på andre nasjoner eller etniske grupper.

ANDRE RESSURSER

I tillegg til IHRAs *Anbefalinger for undervisning om Holocaust* finnes det en rekke verktøy og ressurser man kan ta i bruk. Listen under tar bare for seg noen få av disse ...

Ressurser på engelsk

Det finnes mer informasjon om hvordan man kan utforske Holocaust i ulike kontekster, som folkemord, menneskerettighetsundervisning eller undersøkelse av voldelige historier, i UNESCOs *Education about the Holocaust and preventing genocide: A policy guide*. Dokumentet ble utgitt i 2017 og er per i dag tilgjengelig på engelsk, fransk, spansk, arabisk og portugisisk. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>

De som vil ha mer kunnskap og kontekst om Holocaust, kan utforske United States Holocaust Memorial Museums nettbaserte Holocaust Encyclopedia. Her finnes det hundrevis av artikler med fakta, utdypende innhold, primærkilder og spørsmål som fremmer kritisk tenkning. <https://encyclopedia.ushmm.org/>

Yad Vashems pedagogiske videoer gir historisk kontekst til viktige emner. <https://www.yadvashem.org/education/educational-videos.html>

Det finnes mer informasjon om undervisning om antisemittisme, hvor Holocaust inngår som et viktig emne, i ODIHR og UNESCOs *Addressing Anti-Semitism through Education: Guidelines for Policymakers*. Dokumentet ble utgitt i 2018 og er tilgjengelig på minst syv språk. <https://www.osce.org/odihr/383089>

Disse to nettbaserte ressursene gir en god introduksjon til folkemordet på rom og sinti: romasintigenocide.eu og romasinti.eu.

Det finnes mer informasjon om hvordan man kan undervise om Holocaust på barnetrinnet, hos Mémorial de la Shoah under *Pedagogical Notes*: <http://www.memorialdelashoah.org/en/education-training/pedagogical-notes/primary-school.html>

De som vil vite mer om menneskerettighetsundervisning ved minnesmerker over Holocaust, kan se Den europeiske unions byrå for grunnleggende rettigheters (Fundamental Rights Agency) utgivelse fra 2010: *Excursion to the past – teaching for the future: Handbook for teachers*, som er tilgjengelig i PDF-format på ni ulike språk. <https://fra.europa.eu/en/publication/2010/excursion-past-teaching-future-handbook-teachers>

Ressurser på norsk

HL-senterets nettsider tilbyr en rekke undervisningsopplegg om **Holocaust i Norge** til bruk i klasserommet. Her finner du alt fra materiell som kaster lys over lokalhistorie, og oppgaver som tar i bruk historiske kilder, til materiell som diskuterer den ideologiske bakgrunnen for folkemordet. <https://www.hlsenteret.no/undervisning/materiell/>

Et nyttig verktøy for å studere **jødisk liv og Holocaust i Norge** med et lokalhistorisk blikk er nettressursen snublestein.no, som viser hvor snublesteiner for deporterte jøder fra Norge er lagt, og gir informasjon om hver enkelt person det er lagt stein for. Nettportalen åpnet i november 2015 og oppdateres fortløpende.

<https://www.jodiskmuseumoslo.no/snublesteiner>

For å studere **jødisk historie** i den nordlige delen av Norge har Jødisk museum i Trondheim utviklet en egen nettressurs. Ressursen gir mulighet til å følge jødiske fotspor nord for Dovre og tilbyr undervisningsopplegg som gir elevene mulighet til å oppdage forbindelser mellom de nære, lokale, individuelle historiene og de lange linjene – det store bildet i historien.

<https://www.jodiskefotspor.no/>

For fordypning i antisemittismens historie har Jødisk Museum i Oslo utviklet en kunnskapsbank som gir innsikt i hva antisemittisme er, hvor fenomenet kommer fra, og hvordan det har endret seg gjennom tidene. Kunnskapsbanken tilbyr også repetisjons-, kilde-, refleksjons- og aktualitetsoppgaver samt korte filmintervjuer av norsk-jødisk ungdom og faghistorikere.

<https://www.jodiskmuseumoslo.no/antisemittisme-f%C3%B8r-og-n%C3%A5>

HL-senteret har utviklet en kunnskapsbase som gjennomgår bakgrunn, hendelsesforløp og ettertiden etter åtte **folkemord** eller folkemordliknende massedrap. Hvert av de åtte eksemplene er unike og kan studeres for seg selv. Men sidens oppbygging inviterer også til systematisk sammenlikning av eksemplene. Nettressursen tilbyr undervisningstips og konkrete opplegg til bruk i klasserommet. <https://folkemord.no/#/?k=3csknt>

Nettressursen til Antirasistisk senter tar utgangspunkt i terrorangrepet 22. juli 2011 og tilbyr bakgrunnsstoff, oppgaver og lærerveiledning om temaer som rasisme, demokrati og menneskerettigheter. Ressursen inkluderer også materiell relatert til nazismens historie og Holocaust spesifikt. <https://aldrimer22juli.no/>

Nettressursen dembra.no er en kunnskapsbase med undervisningsopplegg som tematiserer blant annet temaer som rasisme, antisemittisme og andre former for **fordomsproduksjon og gruppefiendtlighet**. Ressursen inkluderer historisk bakgrunn og nåtidige perspektiver og er utviklet av HL-senteret i samarbeid med andre freds- og menneskerettighetsentre.

<https://dembra.no/no/temaer/>

Undervisningsopplegget «Minnearbeid og kildekritikk» ønsker å trene elevens evne til **kildekritikk og historiebevissthet**. Elevene drøfter og fortolker historisk kildemateriell fra Falstadsenteret. Med utgangspunkt i historien inviteres elevene til å reflektere over bruk av menneskerettigheter i praksis. <https://falstadsenteret.no/undervisning/minnearbeid-og-kildekritikk-opplegg-for-hjemmeundervisning>

For å utforske betydningen av **stereotypier, fordommer og dehumanisering** anbefales Raftostiftelsens diskusjonsøvelse «Bildet av jøden». Undervisningsopplegget tar utgangspunkt i «humoristiske» bilder og fremstillinger av «andre». <https://www.rafto.no/no/undervisning/aktiviteter/diskusjons%C3%B8velse-bildet-av-j%C3%B8den>

Raftostiftelsens undervisningsopplegg «Ansvar og moralsk avkobling» diskuterer spørsmål om **ansvar og moral** i sammenheng med masseforbrytelser. Her oppfordres elevene til å diskutere og reflektere over følgende spørsmål: Hvorfor gjør mennesker onde ting mot hverandre? Hvordan påvirker opplevelsen av ansvar terskelen for å gjøre onde handlinger? Hva vil det si å være moralsk av- og påkoblet? Opplegget tar utgangspunktet i det kjente Milgram-eksperimentet fra 1961. <https://www.rafto.no/no/undervisning/hjemmeskole/krigogdehumanisering/ansvar-og-moralsk-avkobling>

NRK skole tilbyr utvalg av **filmmateriell** fra korte klipp med historiske fakta til dokumentarer og intervjuer med tidsvitner som kan brukes i undervisningen om Holocaust. <https://www.nrk.no/skole/?page=search&q=holocaust&mediaId=19792>

Minnekultur og historiebevissthet er sentralt i undervisningsopplegget utviklet av FN-sambandet. Læringsaktiviteten handler om minnesmerker og minnestedet Auschwitz-Birkenau og skal gi mulighet til å reflektere rundt hva et minnesmerke er, og diskutere utfordringer som et land kan ha i bearbeidelsen av historien. Siden inneholder en lærerveiledning og en egen, interaktiv side med elevoppgaver.

<https://www.fn.no/Undervisning/VGS/Minnesmerket-Auschwitz-Birkenau>

Organisasjonene *Hvite busser* og Aktive fredsreiser organiserer **studiereiser for skoleklasser** og andre grupper til minnesteder knyttet til Holocaust i Tyskland og Polen. Turene fokuserer på temaer som menneskerettigheter, menneskeverd og demokrati ved å bruke holocausthistorien og minstedene etter andre verdenskrig som utgangspunkt.

<http://www.aktive-fredsreiser.no/index.htm>

<https://www.hvitebusser.no/>

INTERNATIONAL
**HOLOCAUST
REMEMBRANCE**
ALLIANCE

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

In partnership with
UNESCO